

Proef ingediend met het oog op het behalen van de graad van
Master of Science in Politieke wetenschappen

Hoe staan burgers in Vlaanderen tegenover stemmen via het internet?: Een casestudie bij jonge, Vlaamse universiteitsstudenten

Loranne Janssens

0553594

Academiejaar 2021-2022

Promotor: Silvia ERZEEL

Jury: Nino JUNIUS

Sociale Wetenschappen & Solvay Business School

1. Voorwoord

Twee jaar geleden ontwikkelde het Covid-19-virus zich tot een wereldwijde pandemie die zowel individuele aanpassingen als aanpassingen op collectief niveau vereiste. Ook het politieke niveau diende zich bijgevolg aan te passen. Zo dienden landen waar verkiezingen in het vooruitzicht lagen, zich te reorganiseren. De noodzakelijk sociale afstandsregels die zich opdrongen, dienden gerespecteerd te worden. Dit bracht obstakels met zich mee, maar ook creativiteit. Tevens zorgde het er voor dat het debat rond internetstemmen opnieuw opflakkerde, aangezien het een oplossing bood met respect voor deze sociale afstandsregels. Daarnaast leerde de pandemie ons meer digitaal werken. Zo konden vaccinatie-uitnodigingen en COVID-certificaten gedownload worden via het internet. Deze twee toepassingen werden relatief makkelijk geïntroduceerd, terwijl de introductie van internetstemmen niet van de grond lijkt te komen, ondanks dat de waarborging van de privacy bij beiden aan bod kwam, en nog steeds aan bod komt, in het debat.

Ikzelf ben een fervent gebruiker van het internet en de bijhorende toepassingen. Een onderzoek naar hoe de burgers in Vlaanderen staan tegenover internetstemmen, trok dan ook onmiddellijk mijn aandacht. Bovendien, het kunnen bijdragen aan onderzoek naar een internettoepassing binnen het domein van de Politieke Wetenschappen, meer bepaald binnen een domein waaraan elke meerderjarige Belg kan deelnemen, namelijk de verkiezingen, was een unieke kans.

Om af te sluiten, bedank ik graag mijn promotor Prof. Dr. Silvia Erzeel voor de begeleiding gedurende het schrijven van deze masterproef. De feedbackmomenten, zowel online als op campus, waren keer op keer leerzaam en waardevol. Tevens bedank ik graag zowel mijn promotor Prof. Dr. Silvia Erzeel als mijn familie en vrienden voor de hulp bij het bekendmaken en verspreiden van de survey. Tot slot, bedank ik ook graag de respondenten voor het invullen van de survey.

Met vriendelijke groet

Loranne Janssens

2. Inhoudsopgave

1. Voorwoord	4
2. Inhoudsopgave.....	5
2. Inleiding en probleemstelling.....	6
3. Theoretisch kader	8
3.1. Wat is internetstemmen?	8
3.2. De sociale legitimiteit van internetstemmen	11
3.2.1. Legitimiteit	11
3.2.2. Sociale legitimiteit	12
3.3. Determinanten en motivaties voor internetstemmen: hypotheses	13
3.4. Stemmen en internetstemmen in Vlaanderen	19
3.4.1. Het vooropgestelde Vlaamse systeem	21
3.4.2. Standpunt Belgische politieke partijen	22
4. Data en methoden	23
4.1. Opzet van de survey met universiteitsstudenten	23
4.2. Surveyvragen.....	24
4.3. Beschrijving van de data.....	27
5. Empirische resultaten: univariate en bivariate analyses	33
5.1. Steun en vertrouwen in internetstemmen	33
5.2. Steun en vertrouwen in internetstemmen volgens geslacht, politieke kennis en politieke interesse	35
5.3. Motivaties omtrent internetstemmen	39
6. Empirische resultaten: multivariate analyse	44
7. Conclusie en discussie	48
8. Bibliografie.....	52
9. Bijlagen	I
9.1. Bijlage 1: Vragenlijst survey	I

2. Inleiding en probleemstelling

Sinds 2020 zijn het COVID-19-virus en de bijhorende pandemie alom bekend (De Tijd, 2020; VRT NWS, 2021). Deze pandemie heeft het politieke leven op allerlei manieren beïnvloed, maar stelde in het bijzonder uitdagingen voor de fysieke organisatie van verkiezingen. Voorbeelden uit het buitenland toonden aan dat het niet vanzelfsprekend is om verkiezingen op een fysieke manier te organiseren wanneer sociale afstandsregels gerespecteerd moeten worden. Sommige landen, zoals Argentinië en Bolivia, hebben om die reden hun verkiezingen uitgesteld, terwijl andere landen deze lieten doorgaan met behulp van 'special voting arrangements' die werden ontwikkeld (International IDEA, 2022b). Tevens heeft de pandemie het debat rond 'internetstemmen' opnieuw doen oplaaien. Internetstemmen, synoniem voor online stemmen, houdt in dat de kiezer online, via het internet, zijn/haar stem kan uitbrengen (International IDEA, 2021b). Stemmen via het internet heeft een aantal voordelen tijdens een pandemie, omdat "het gebruik van online stemmen deelname op afstand kan vergemakkelijken en inclusie bevorderen zonder risico's voor de volksgezondheid" (International IDEA, 2021b, How online voting can help in times of crisis-sectie, par. 4). Tegelijkertijd zijn er ook terugkerende bezwaren tegen internetstemmen met betrekking tot veiligheidsaspecten, technisch-organisatorische moeilijkheden, en wettelijke en politieke hinderpalen (Pilet et al., 2021; RTL Nieuws, 2016).

Stemmen via het internet lijkt dus relatief nieuw en revolutionair, maar in sommige delen van de wereld wordt het reeds, in uitgebreide of beperkte vorm, toegepast, zoals bijvoorbeeld in Estland, Frankrijk, Noorwegen, Australië en Zwitserland (Pilet et al., 2020). Ook in België wordt het debat gevoerd. Reeds in 2005 weerklonk in België het idee om kiezers de kans te geven hun stem via het internet uit te brengen (De Standaard, 2005). Anno 2005 was dit idee volgens minister Keulen, toenmalig minister van Binnenlands Bestuur, echter nog toekomstmuziek die pas werkelijkheid kon worden wanneer er, onder andere, "vraag is naar stemmen via internet" (De Standaard, 2005, Toekomstmuzieksectie, par. 1). Recentelijk was er opnieuw meer aandacht voor. Vanuit de federale regering werd een haalbaarheidsstudie opgezet, waaruit, onder andere, blijkt dat er bij bepaalde politieke partijen wel interesse is om internetstemmen in te voeren (IBZ, z.d.-c; Pilet et al., 2021). Al is dit niet het geval bij alle partijen en zijn er bovendien ook verschillen naargelang regio's (Pilet et al., 2021).

Uit dezelfde haalbaarheidsstudie blijkt echter dat één van de grootste onzekerheden de vraag betreft wat de Belgische kiezer vindt van zo'n systeem en of er effectief steun is voor internetstemmen (Pilet et al., 2021). Op enkele marktonderzoeken (De Standaard, 2006) na, weten we weinig over hoe burgers hiertegenover staan. Eerdere onderzoeken tonen echter aan dat de steun van kiezers voor internetstemmen, en de mate waarin ze vertrouwen hebben in zo'n systeem, cruciaal zijn voor het slagen ervan (Alvarez et al., 2009; Nemčok & Peltoniemi, 2021). Immers, als kiezers geen gebruik maken van het systeem, is het systeem overbodig. Daarenboven, als kiezers geen vertrouwen hebben in het systeem, kan dit leiden tot gevoelens van wantrouwen, vermoedens van fraude, en problemen inzake electorale integriteit en legitimiteit (Delwit et al., 2005; Herrnson et al., 2008; Kenski, 2005). Toch weten we nog niet zoveel over de mate van steun en vertrouwen die kiezers hebben ten aanzien van stemmen via het internet, wat de determinanten daarvan zijn, en wat de redenen van kiezers zijn voor het al dan niet steunen van dergelijke innovaties. Deze masterproef gaat op deze vragen dieper in, aan de hand van een casestudie gehouden bij studenten aan de Vlaamse universiteiten.

Meer bepaald trachten we in deze masterproef, binnen het bredere thema 'Hoe staan burgers in Vlaanderen tegenover stemmen via het internet?', een antwoord te formuleren op de volgende drie onderzoeksvragen:

- OV1: 'In welke mate geven jonge kiezers steun aan, en hebben ze vertrouwen in, internetstemmen?'
- OV2: 'Welk effect hebben gender, politieke kennis en politieke interesse op de mate van steun en vertrouwen van jonge kiezers in internetstemmen?'
- OV3: 'Welke redenen geven jonge kiezers voor het al dan niet steunen en vertrouwen van internetstemmen?'

Door deze vragen te beantwoorden, sluit de masterproef ook aan bij een groeiend aantal studies dat de laatste jaren werd uitgevoerd naar hoe verschillende landen het stemmen via het internet organiseren, welke verschillende systemen van internetstemmen er bestaan, op welke kiezers deze systemen zich richten, welke kiezers er gebruik van maken en wat internetstemmen doet met de opkomst (Alvarez et al., 2009; Dandoy & Kernalegenn, 2021; Germann & Serdült, 2017; Nemeslaki et al., 2016). Ook binnen deze onderzoekslijn is er nog maar weinig onderzoek verricht naar hoe de burger het internetstemmen ervaart of er tegenover staat, indien de mogelijkheid wordt aangeboden (Kenski, 2005; Oostveen & Van Den Besselaar, 2004). Aangezien deze paper zich focust op

Nederlandstalige stemgerechtigde studenten geboren tussen 1992 en 2001 en studierend aan een Vlaamse universiteit, en dus een antwoord biedt op de tot op heden onbeantwoorde vraag hoe burgers in Vlaanderen staan tegenover internetstemmen, is het onderzoek dat in deze paper gevoerd wordt een waardevolle bijdrage in het onderzoeken van het perspectief van de kiezer op internetstemmen.

Om de onderzoeksvragen te beantwoorden maakt deze masterproef gebruik van een originele dataset die werd verkregen door middel van het opstellen en het verspreiden van een anonieme survey onder de doelgroep (Bijlage 1). Deze survey bevatte een combinatie van gesloten en open vragen, zodat de variabelen die we wilden onderzoeken voldoende uitgebreid bevraagd werden.

In wat volgt is er een uiteenzetting van het theoretisch kader waarin de voornaamste begrippen, namelijk 'internetstemmen' en 'sociale legitimiteit', worden besproken. Daarna worden de hypotheses uiteengezet en wordt de Vlaamse case, waarop deze hypotheses worden toegepast, besproken. Vervolgens wordt er dieper ingegaan op de verkregen data uit de survey, waarna de resultaten worden weergegeven. Tot slot, is er een conclusie met een discussie die zich richt op toekomstig onderzoek.

3. Theoretisch kader

3.1. Wat is internetstemmen?

Het centrale concept in deze paper is 'internetstemmen'. "Internetstemmen, ook wel 'I-Voting' genoemd, wordt gedefinieerd als een verkiezingssysteem dat gebruik maakt van encryptie om een kiezer in staat te stellen zijn of haar stem veilig en geheim via het internet te delen", aldus Bélanger en Carter (2010, p. 307), met als doel "het stemmen en het tellen van de stemmen makkelijker en vlotter" te laten verlopen (Delwit et al., 2005, p. 153). Dit concept mag zeker niet verward worden met het concept 'elektronisch stemmen'. Het grote verschil tussen deze concepten is het gegeven 'afstand'. Internetstemmen houdt in dat de kiezer vanop afstand, via het internet, zijn/haar stem kan uitbrengen (International IDEA, 2021b), terwijl elektronisch stemmen betekent dat de kiezer fysiek naar het stembureau gaat en zijn/haar stem uitbrengt via de stemcomputer in het stemhokje (Dandoy, 2022; IBZ, z.d.-a). Deze laatste stemmodaliteit is, in tegenstelling tot internetstemmen, reeds goed ingeburgerd in België (Dandoy, 2022). Anno 2021 kan men namelijk in 157 Vlaamse

gemeenten, 19 Brusselse gemeenten en 9 Duitstalige gemeenten elektronisch stemmen (IBZ, z.d.-a).

Internetstemmen is echter een breed concept dat op verschillende manieren kan worden geïnterpreteerd. Zo zijn er, volgens Alvarez en Hall (2004), vier verschillende vormen van internetstemmen:

- (1) 'internetstemmen aan een kiosk', waarbij "op bepaalde plaatsen wordt gestemd met een computer die onder de fysieke controle van de verkiezingsambtenaren staat, om via internet een stem uit te brengen";
- (2) 'internetstemmen in het stembureau', waarbij er gestemd kan worden "in een geldig stemlokaal met gebruikmaking van een computer die onder de fysieke controle van de verkiezingsambtenaren staat om via internet een stem uit te brengen";
- (3) 'stemmen per kiesdistrict via het internet', wat hetzelfde inhoudt als 'internetstemmen in het stembureau', met als enige verschil "dat de kiezer alleen in zijn of haar eigen stemlokaal kan stemmen";
- (4) 'internetstemmen op afstand', waarbij er "met behulp van een computer die niet onder de fysieke controle van de verkiezingsfunctionarissen staat" en een internetverbinding kan gestemd worden (Alvarez & Hall, 2004, p. 4).

Vervolgens kan er nog een onderscheid gemaakt worden in deze laatste vorm. Internetstemmen op afstand kan op twee manieren. Ofwel "brengen kiezers hun stem uit in een 'stemhokje' (buiten een stemlokaal) ofwel op een computer thuis die op internet is aangesloten" (Krimmer et al., 2016, p. 94). Bij elk van deze opties is er steeds een computer en een internetverbinding vereist (Waller et al., 2020).

Net zoals Goodman (2014) en Alvarez en Hall (2004) wordt in deze masterproef niet verder gefocust op de eerste drie vormen, maar wel op de laatste vorm, het internetstemmen op afstand, "omdat deze aanpak de kiezers de grootste potentiële toegankelijkheid en het grootste gemak biedt en dus de meeste mogelijkheden biedt om de verkiezingsdeelname positief te beïnvloeden" (Goodman, 2014, p. 8).

Internetstemmen wordt dan ook vaak naar voren geschoven als een oplossing voor de huidige problemen die zich stellen tijdens verkiezingen. Zo wordt het naar voren geschoven als een oplossing om de dalende opkomstcijfers op te krikken (Kenski, 2005; Solop, 2001; Trechsel & Vassil, 2010) en om jongeren

aan te moedigen zich politiek te participeren (Alvarez & Hall, 2004; Waller et al., 2020). Dit onderzoek focust zich dan ook op jonge kiezers, aangezien jonge kiezers vaak een specifieke doelgroep zijn bij de invoering van internetstemmen in andere landen (Alvarez et al., 2009; Bélanger & Carter, 2010; Kenski, 2005; Kersting, 2004).

Tot slot wordt internetstemmen aanzien als een oplossing om de kosten te drukken (Goodman, 2014). Deze kosten gaan zowel over het financiële aspect dat gepaard gaat met het organiseren van verkiezingen (Krimmer et al., 2016), als over de individuele kosten die hiermee samenhangen, zoals de reiskost naar het stembureau (Alvarez & Hall, 2004; Goodman, 2014; Kenski, 2005; Solop, 2001). Voorstanders halen dit laatste dan ook aan als een argument voor internetstemmen. Zo halen ze voornamelijk aan dat het op deze manier makkelijker is om je stem uit te brengen, "omdat elke computer met een internetverbinding een mogelijk stembureau op zichzelf vormt", maar het is ook makkelijker omdat burgers in het buitenland, mensen met een beperking, alleenstaande ouders, enz. zich niet meer dienen te verplaatsen naar het stembureau (Alvarez & Hall, 2004, p. 5). Met andere woorden, internetstemmen "kan de kosten voor het hele electoraat verlagen" (Alvarez & Hall, 2004, p. 6).

Internetstemmen kan echter zowel op positieve als op negatieve reacties rekenen. Tegenstanders wijzen op de keerzijde van het stemmen via het internet (Germann & Serdült, 2014; Kenski, 2005), waarbij er voornamelijk wordt gewezen op de potentiële veiligheids- en privacyproblemen als gevolg van het stemmen via het internet (Krimmer et al., 2016). Daarnaast wijzen tegenstanders ook op het discriminerende karakter van internetstemmen, verwijzend naar de digitale kloof, waarbij een mogelijke uitsluiting van bepaalde bevolkingsgroepen bij internetstemmen dreigt omwille van onvoldoende toegang tot het internet en/of onvoldoende digitale kennis (Bélanger & Carter, 2010; Solop, 2001).

Deze digitale kloof, ook wel 'digital divide' genoemd, is "een multidimensioneel fenomeen" (Norris, 2001, p. 4), bestaande uit een 'wereldkloof', een 'sociale kloof' en een 'democratische kloof' (Norris, 2001), dat "verwijst naar het idee dat gebruik van ICT's de kloof kan vergroten tussen sociale groepen" (Delwit et al., 2005, p. 155). Een 'digital divide' kan dan ook aanzien worden als een "sociaal probleem" waarbij er een digitale kloof bestaat tussen enerzijds "individuen bevoordeeld door het internet" en anderzijds "individuen relatief benadeeld door het internet" (Rogers, 2001, p. 96). Bovendien kan de digitale kloof er voor

zorgen dat de uiteindelijke kiesuitslag ten voordele zal zijn van sociale groepen met een eerder goede internettoegang (Delwit et al., 2005), waardoor het kan beschouwd worden als een argument tegen internetstemmen (Kersting, 2004).

Anno 2022 wordt internetstemmen nog niet wereldwijd ingezet tijdens verkiezingen. Mondiaal gezien maakt 7,3 procent, wat neerkomt op 13 landen van de 178 landen die werden opgenomen in de dataset van 'International IDEA', hier gebruik van (International IDEA, 2022a). Indien we dit cijfer opsplitsen per continent dan valt op dat Amerika (16 procent), gevolgd door Oceanië (13,3 procent) en Azië (9,1 procent) dit systeem het meest inzetten, met het Europees continent op de voorlaatste plaats (6,8 procent) en het Afrikaans continent op de laatste plaats (0,0 procent) (International IDEA, 2022a).

Echter, door het groeiende internetlandschap, groeit ook de interesse naar de inzet van het internet bij verkiezingen (Goodman, 2014), waarbij er verwezen wordt naar succesvolle cases, zoals Canada, Estland, Zwitserland, Australië, Frankrijk en Noorwegen (Goodman, 2014; Krimmer et al., 2016; Pilet et al., 2020). Canada wordt hierbij aanzien als een leider binnen het domein 'internetstemmen' (Goodman, 2014), maar ook de andere landen hebben het systeem van internetstemmen reeds uitgebreid uitgetest (Pilet et al., 2020), waardoor ook zij als toonaangevende voorbeelden worden beschouwd.

3.2. De sociale legitimiteit van internetstemmen

Aangezien de onderzoeksvragen peilen naar de mate waarin kiezers steun geven aan, en vertrouwen hebben in, online stemmodaliteiten, staat tevens het concept 'sociale legitimiteit' centraal (Delwit et al., 2005).

3.2.1. Legitimiteit

De legitimiteit van internetstemmen, en dus van het kiesproces, is, zoals reeds aangehaald, belangrijk voor de legitimiteit van de democratie (Delwit et al., 2005; Henn et al., 2005) en wordt gedefinieerd als "de overtuiging 'dat het juist en gepast is ... om de autoriteiten te aanvaarden en te gehoorzamen en zich te houden aan de eisen van het regime. Het weerspiegelt het feit dat [een persoon] op de een of andere vage of expliciete manier deze objecten ziet als in overeenstemming met zijn eigen morele principes, zijn eigen gevoel van wat juist en gepast is in de politieke sfeer'" (Easton, 1975, p. 451). Legitimiteit is met andere woorden "een soort steungevoel dat gericht kan zijn op een van de drie politieke objecten": regimes, autoriteiten en politieke gemeenschappen (Easton,

1975, p. 451) dat, in het geval van internetstemmen, gemeten kan worden door acties uitgaande van de regering, de kiezers of ambtenaren betrokken bij de verkiezingen (Maaten & Hall, 2008).

Binnen het begrip 'legitimiteit' vinden we drie dimensies terug, namelijk input-, throughput- en outputlegitimiteit, waarbij inputlegitimiteit staat voor "de mate en de representativiteit van de invloed van burgers op de beleidsvorming" (Doberstein & Millar, 2014, p. 260), throughputlegitimiteit staat voor "de bestuursprocessen met de bevolking, geanalyseerd in termen van hun doeltreffendheid, verantwoordingsplicht, transparantie, inclusiviteit en openheid voor belangenoverleg" (Schmidt, 2015, p. 2), en waarbij outputlegitimiteit staat voor "de doeltreffendheid van het beleid of de regelgeving om bepaalde doelstellingen te bereiken" (Doberstein & Millar, 2014, p. 260).

Toegepast op internetstemmen, kunnen we deze drie concepten als volgt begrijpen:

- Inputlegitimiteit staat voor hoe kiezers de openheid en representativiteit van het systeem van internetstemmen ervaren, waarbij jonge kiezers enerzijds hun bezorgdheden uiten over het gegeven dat iedereen van dit systeem kan gebruik maken of niet, en anderzijds of iedereen vertegenwoordigd wordt of niet.
- Throughputlegitimiteit staat hierbij voor het gebruik van internetstemmen, waarbij jonge kiezers zich uitspreken over de gebruiksvriendelijkheid om de stem via het internet uit te brengen en waarbij ze aangeven in welke mate ze dit systeem betrouwbaar achten.
- Outputlegitimiteit staat ten slotte voor de doeltreffendheid van het systeem van internetstemmen, waarbij het focust op de resultaten.

Echter, doordat Vlaanderen nog geen ervaring heeft met internetstemmen kan de throughputlegitimiteit slechts hypothetisch bevroegd worden. De outputlegitimiteit kan niet bevroegd worden. Daarom focussen we in deze masterproef niet op de outputlegitimiteit, maar wel op de inputlegitimiteit en de throughputlegitimiteit.

3.2.2. Sociale legitimiteit

In 2005 publiceerden de onderzoekers Delwit, Kulahci en Pilet hun onderzoek omtrent de sociale legitimiteit van elektronisch stemmen in België. Sociale legitimiteit "impliceert een brede empirisch bepaalde, maatschappelijke acceptatie van het systeem" (Delwit et al., 2005, p. 154; Weiler, 1999, p. 80).

De onderzoekers hebben dit concept bestudeerd aan de hand van drie indicatoren.

- De eerste indicator "gebruiksvriendelijk versus moeilijk in gebruik" gaat over de moeilijkheidsgraad om elektronisch een stem uit te brengen (Delwit et al., 2005, p. 155).
- De tweede indicator "aanvaarding versus afwijzing" gaat over de mate waarin de kiezer steun geeft aan het systeem van elektronisch stemmen (Delwit et al., 2005, p. 155).
- De derde indicator "vertrouwen versus wantrouwen" heeft betrekking op het vertrouwen in de stemmodaliteit 'elektronisch stemmen' (Delwit et al., 2005, p. 155).

Hieruit kon geconcludeerd worden dat er een "brede sociale legitimiteit is voor elektronisch stemmen in België" (Delwit et al., 2005, p. 162).

Om het concept 'internetstemmen' te realiseren, is het van groot belang dat de Belgische kiezer het internetstemmen als sociaal legitiem beschouwt. Het is dus belangrijk dat de kiezer het internetstemmen als systeem vrijwillig accepteert (Delwit et al., 2005). We hanteren een gelijkaardige definitie van sociale legitimiteit van internetstemmen, namelijk de maatschappelijke acceptatie van stemmen via het internet, en de mate waarin burgers dit systeem als gebruiksvriendelijk versus moeilijk inschatten, hun aanvaarding versus afwijzing van deze modaliteit, en hun vertrouwen of wantrouwen ten aanzien van het internet voor het uitbrengen van hun stem. Echter, zoals reeds aangegeven, heeft Vlaanderen nog geen ervaring met internetstemmen, waardoor de gebruiksvriendelijkheid, de throughputlegitimiteit, slechts hypothetisch bevestigd wordt en bijgevolg niet mee wordt opgenomen in de hypothesen.

3.3. Determinanten en motivaties voor internetstemmen: hypothesen

Om een antwoord te bieden op de drie onderzoeksvragen, maken we gebruik van hypothesen die we, met behulp van een survey, zullen testen. Om de hypothesen op te stellen, baseren we ons op de (internationale) literatuur, aangezien het ook belangrijk is om een zicht te krijgen op de globale kennis over internetstemmen.

Zoals reeds vermeld, hebben Vlamingen, wonend op het Vlaamse grondgebied, nog geen ervaring met internetstemmen en met de drie verwante stemmodaliteiten, namelijk vervroegd stemmen, op afstand stemmen en het stemmen per post. Enkel met de stemmodaliteit 'elektronisch stemmen' heeft

Vlaanderen reeds ervaring (IBZ, z.d.-a). Ook elders is deze trend waarneembaar. Zo blijkt dat respectievelijk, ongeveer, 36 en 17 procent van alle landen ervaring hebben met vervroegd en per post stemmen (International IDEA, 2021a). Naast de beperkte ervaring, blijkt er ook niet veel animo te zijn om internetstemmen in te voeren. Zo bleek uit Kenski's (2005) onderzoek dat respectievelijk 32,3 procent en 17 procent van de respondenten het een 'heel slecht' tot 'slecht' idee vonden om online te stemmen. In lijn met deze gegevens verwachten we tevens in Vlaanderen slechts weinig publieke steun voor, en vertrouwen in, 'internetstemmen'.

Toch groeit de interesse in internetstemmen de laatste jaren (Goodman, 2014). Zowel als oplossing voor een dalende participatie (Waller et al., 2020) als door het groeiende internetgebruik (Goodman, 2014). Door het stemmen aantrekkelijker te maken, probeert men de jongste groep kiezers, aangezien de daling voornamelijk in deze groep waarneembaar is (Kersting, 2004), te verhogen en tevens de democratie te versterken (Waller et al., 2020). Bij politieke partijen is er alvast voldoende steun en vertrouwen waarneembaar om het internetstemmen te implementeren (Alvarez et al., 2009). De Estse case leert ons dat steun en vertrouwen uit politieke hoek zelfs voorwaarden zijn om het als "een werkbaar alternatieve" stemmodaliteit te kunnen beschouwen (Alvarez et al., 2009, p. 498).

Daarnaast leren de ervaringen van landen die het stemmen via internet al eens hebben toegepast, zoals de Verenigde Staten, Estland, Zwitserland en Duitsland (Alvarez et al., 2009; Kersting, 2004; Pilet et al., 2020), ons dat er ook bij de bevolking een hoge mate van steun is ten voordele van internetstemmen. Zo stemde in 2001 in Duitsland 90 procent "voor de invoering van stemmen via internet" en vond men "dit instrument 'zeer goed' en 'goed'" (Kersting, 2004, p. 260). Ook in België lijkt men deze mening te delen. Uit marktonderzoek bij Belgische internetgebruikers blijkt namelijk dat, indien van thuis uit stemmen tot de mogelijkheden behoort, 81 procent verkiest om met de elektronische identiteitskaart te stemmen van thuis uit (De Standaard, 2006).

Aangezien ons onderzoek zich toespitst op Vlaanderen, en sommige Vlaamse politieke partijen reeds hun steun hebben geuit voor internetstemmen (Pilet et al., 2021), en ondanks dat er, op enkele marktonderzoeken na (De Standaard, 2006), tot op heden nog geen data zijn over eventuele publieke steun en vertrouwen bij Vlaamse burgers over internetstemmen, kunnen we in Vlaanderen

dus toch publieke steun en vertrouwen verwachten voor 'internetstemmen'. Al bestaan er wel verschillen in generaties.

Zo blijkt uit het onderzoek van Solop (2001) dat er demografische verschillen optreden bij internetstemmen. "Internetstemmen was het meest populair onder blanke, niet-Latino kiezers, en populairder bij mannen dan bij vrouwen, en kiezers van middelbare leeftijd (36-65) in plaats van jongere of oudere kiezers", waarbij voornamelijk "het scholingsniveau, het inkomensniveau en de leeftijd" een rol spelen in het kiezen van een bepaalde stemmodaliteit, aldus Solop (2001, p. 291). Goodman (2014) bevestigt dat kiezers van middelbare leeftijd, eerder dan jongeren, geneigd zijn om effectief gebruik te maken van het internetstemmen. Toch, bestaat hierover geen eensgezindheid in de literatuur. Zo bleek uit "de publieke opiniepeiling van 2014 (uitgevoerd door het Centrum voor publiek opinie onderzoek en het bureau van de Ombudsman) dat de sterkste steun voor internetstemmen te vinden was in de jongste leeftijdsgroepen van 18 tot 24 jaar en van 25 tot 34 jaar" (Krimmer et al., 2016, p. 99). Maar liefst "84 procent van hen sprak zich uit ten voordele van" internetstemmen (Krimmer et al., 2016, p. 99). Daarnaast toonde de literatuur reeds meermaals aan dat als we bij één groep toch enige steun verwachten, dit bij jonge kiezers is (Alvarez et al., 2009; Bélanger & Carter, 2010; Kenski, 2005). In België toonde de studie van Delwit et al. (2005) aan dat jongeren ook meer vertrouwen hebben in elektronisch stemmen dan oudere generaties.

Bovendien wordt internetstemmen aanzien als een aantrekkelijkere manier om de stem uit te brengen dan de huidige stemmodaliteiten, voor zowel jonge als hoogopgeleide kiezers (Solop, 2001). Deze twee groepen zijn tevens de groepen die voornamelijk internet gebruiken om contact te maken met overheidsinstanties (Data News, 2021). 16 procent van de personen die geen gebruik maken van het internet op het vlak van e-government geven aan dat een "gebrek aan vaardigheden" aan de basis ligt hiervoor (Data News, 2021, Aanbod is niet het probleem-sectie, par. 1). Dit vertaalt zich ook in de cijfers. Zo scoren jongeren hoger dan oudere generaties wanneer het gaat over digitale competenties (Statistiek Vlaanderen, 2020).

Aangezien bij het voorgestelde systeem voor internetstemmen in België internettoegang een vereiste is, is het dus belangrijk om een eventuele digitale kloof te vermijden en een goed zicht te hebben op wie er internettoegang heeft en er gebruik van maakt. Eerder onderzoek toonde aan dat jongeren het vaakst internet gebruiken (Alvarez et al., 2009; Bélanger & Carter, 2010; Delwit et al.,

2005; Kenski, 2005; Krimmer et al., 2016), en dit geldt ook in Vlaanderen, waar maar liefst 99 procent van de 16-24 jarigen en 97 procent van de 25-54 jarigen minstens wekelijks internet gebruikt (Statistiek Vlaanderen, 2022). Op wekelijkse basis gebruiken jongeren en hogeschoolden in Vlaanderen het internet het vaakst (Statistiek Vlaanderen, 2022). Naast leeftijd en opleiding, speelt ook het inkomen een rol in het internetgebruik. Hoe hoger het inkomen, hoe hoger het wekelijks internetgebruik (Statistiek Vlaanderen, 2022).

Op basis van het voorgaande verwachten we dat jongeren over het algemeen voorstander zijn van het internetstemmen (Alvarez et al., 2009; Bélanger & Carter, 2010; Kenski, 2005).

H1: Jonge kiezers geven een hoge mate van steun en een hoge mate van vertrouwen aan internetstemmen.

Uit de literatuur blijkt echter dat er ook variaties in effecten optreden naargelang gender, politieke kennis en politieke interesse. Binnen de groep van jonge, universitaire kiezers die we bevragen, verwachten we daarom ook verschillen naargelang gender, politieke kennis en politieke interesse voor wat betreft hun steun voor, en vertrouwen in, online stemmodaliteiten.

Ten eerste treden er variaties op naargelang gender, al bleek het verband tussen "de evaluatie van het stemmen via internet" en geslacht niet significant (Kenski, 2005, p. 300). Toch was er variatie waarneembaar. Mannen bleken meer dan vrouwen geneigd hun toekomstige stem online uit te brengen (Alvarez et al., 2009; Kenski, 2005; Solop, 2001) en er meer steun aan te geven (Vassil et al., 2016). Volgens Kersting (2004) heeft dit te maken met de frequentie aan internetgebruik, dat lager ligt bij vrouwen. Ook in Vlaanderen ligt deze frequentie lager bij vrouwen, al is het verschil miniem (Statistiek Vlaanderen, 2022).

H2a: Mannelijke jonge kiezers tonen een hogere mate van steun aan, en vertrouwen in, internetstemmen dan vrouwelijke jonge kiezers.

Ten tweede verschillen de effecten naargelang de mate van politieke kennis van een individu. "Het stijgende onderwijsniveau heeft vermoedelijk de politieke en cognitieve middelen van het hedendaagse electoraat verbeterd. Nu meer politieke informatie beschikbaar is voor een kiezerspubliek met meer opleiding, beschikken meer burgers over de politieke vaardigheden en middelen die nodig zijn om zelfredzaam te worden in de politiek", aldus Dalton en Wattenberg (2002,

p. 11). Bovendien blijkt het scholingsniveau, net zoals leeftijd, meebepalend voor het al dan niet voorstander zijn van internetstemmen (Kenski, 2005; Pilet et al., 2020). Echter, aangezien de survey wordt gehouden onder universitaire studenten, en dus bezig aan een hogere opleiding, verwachten we geen variatie naar opleidingsniveau, maar wel in de mate van politieke kennis bij deze hoogopgeleiden. Uit de literatuur blijkt alvast dat er "een significant verschil optreedt met betrekking tot politieke kennis", waarbij kiezers die wel hun stem via het internet uitbrengen "aanzienlijk meer politieke kennis bezitten" dan kiezers die hun stem fysiek uitbrengen (Germann & Serdült, 2014, p. 208). In lijn hiermee verwachten we dat jongeren die positief staan tegenover internetstemmen, en hun steun en vertrouwen uitspreken voor internetstemmen, een hogere mate aan politieke kennis bezitten dan jongeren die internetstemmen niet vertrouwen en niet steunen, en bijgevolg het systeem ook niet zullen gebruiken. We verwachten dus variatie in de mate van steun aan, en vertrouwen in, internetstemmen, naargelang de mate van politieke kennis die een individu bezit.

H2b: Naarmate de politieke kennis van jongeren stijgt, neemt hun mate van steun aan, en vertrouwen in, internetstemmen toe.

Tot slot treden variaties op naargelang politieke interesse. Op het eerste zicht verwachten we echter kleine verschillen. "Hoewel politieke attitudes, waaronder politieke interesse, burgers motiveren om te gaan stemmen, hebben zij geen invloed op de wijze waarop een burger ervoor kiest te gaan stemmen. Wie al van plan is aan de verkiezingen deel te nemen, is niet automatisch bereid om aan internetstemmen te doen", aldus Carter en Bélanger (2012, p. 37). Trechsel en Vassil (2010) spreken dit echter tegen, volgens hen blijkt de mate van politieke interesse wel bepalend voor het effectief uitbrengen van de stem via nieuwe stemmodaliteiten.

De intentie om al dan niet via het internet, een nieuwe stemmodaliteit, te stemmen, gaat dus gepaard met de mate van politieke interesse die een individu bezit, en wordt er zelfs door beïnvloed (Trechsel & Vassil, 2010). Ondanks dat er geen significant verschil blijkt te zijn tussen de mate van politieke interesse bij kiezers die via het internet stemmen en kiezers die niet via het internet stemmen, blijkt uit onderzoek dat "internetkiezers meer politiek geïnteresseerd zijn" (Germann & Serdült, 2014, p. 205).

Tevens gaat deze intentie hand in hand met het vertrouwen van een individu in internet. "Vertrouwen in internet wordt consequent gezien als een belangrijke voorspeller van de invoering van e-diensten" (p. 32) en bovendien ook van het gebruik van nieuwe stemmodaliteiten (Carter & Campbell, 2011). Hieruit kunnen we afleiden dat individuen die vertrouwen hebben in internet vaker hun stem uitbrengen via nieuwe stemmodaliteiten, zoals internetstemmen.

We verwachten dus een verschil waar te nemen naargelang politieke interesse tussen jongeren die het internet vertrouwen, en bijgevolg hierdoor internetstemmen zouden gebruiken, en jongeren die aangeven het internet niet te vertrouwen en hierdoor niet via het internet zullen stemmen. Bij deze laatste groep verwachten we een lagere mate aan politieke interesse dan bij jongeren die aangeven het internet wel te vertrouwen. Hieruit volgend verwachten we dat de steun voor, en vertrouwen in, internetstemmen toeneemt wanneer jongeren een hogere mate aan politieke interesse bezitten.

H2c: Naarmate de politieke interesse van jongeren stijgt, neemt hun mate van steun aan, en vertrouwen in, internetstemmen toe.

De derde onderzoeksvraag handelt over de redenen waarom jongeren al dan niet steun geven aan, en vertrouwen hebben in, internetstemmen. Om het overzicht te bewaren, lijsten we telkens de drie meest voorkomende argumenten in de literatuur op, verwijzend naar vooral het onderzoek van Kenski (2005), waar respondenten werden bevraagd die reeds ervaring hadden met internetstemmen. Ondanks het gebrek aan ervaring bij onze respondenten, verwachten we deze argumenten ook tegen te komen in ons onderzoek.

De meest voorkomende argumenten tegen internetstemmen bevatten bezorgdheden omtrent de veiligheid en fraudemogelijkheden bij het internetstemmen, (Germann & Serdült, 2014; Kenski, 2005). Ten tweede werden bezorgdheden rondom privacy het vaakst geuit (Kenski, 2005). In het Belgisch marktonderzoek stelde liefst 36 procent van de bevroegden zich vragen rond het waarborgen van de anonimiteit (De Standaard, 2006). Het derde meest voorkomende argument bevatte het argument van afkeer, waarbij bezorgdheden werden geuit zoals: "Als je te lui bent om een paar straten te lopen, dan zou je geen stemrecht mogen hebben" en "Het stelt mensen in staat hun voorkeuren zonder al te veel denkwerk in te geven" (Kenski, 2005, p. 301).

H3a: De voornaamste argumenten tegen internetstemmen zijn:

- 1) Bezorgdheden omtrent veiligheid;***
- 2) Bezorgdheden omtrent de waarborging van de privacy;***
- 3) Een afkeer tegen internetstemmen.***

Voorstanders wijzen dan weer op de gemakkelijheid van internetstemmen. Het gaat hierbij zowel over gemakkelijk in gebruik als in termen van comfort, waarbij dit laatste vooral verwijst naar het argument van tijdsbesparing (Kenski, 2005). Het tweede meest voorkomende argument bevatte een positieve beïnvloeding van de kiezersopkomst (Kenski, 2005; Trechsel & Vassil, 2010). Als derde, maar waar minder belang aan werd gehecht ten opzichte van de vorige argumenten, werd het argument aangehaald dat het ten voordele is van minder mobiele personen (Kenski, 2005).

H3b: De voornaamste argumenten voor internetstemmen zijn:

- 1) Comfort en gemakkelijk in gebruik;***
- 2) Toename kiezersopkomst;***
- 3) Hulp bieden aan minder mobiele kiezers.***

3.4. Stemmen en internetstemmen in Vlaanderen

Aangezien de hypothesen worden getest binnen de Vlaamse case, is het belangrijk om te weten hoe er tot op heden gestemd wordt in Vlaanderen, en bij uitbreiding in België, wat het vooropgestelde systeem van internetstemmen inhoudt en hoe de Belgische politieke partijen tegenover internetstemmen staan.

In België is iemand stemgerechtigd vanaf 18 jaar (Digitaal Vlaanderen, z.d.), dus van zodra Belgen deze leeftijd hebben bereikt én ingeschreven zijn in het bevolkingsregister van een Belgische gemeente, worden ze "automatisch op de kiezerslijst ingeschreven" (Binnenlandse Zaken, z.d., Hoe inschrijven?-sectie, par. 1), waarna ze "ten laatste 15 dagen voor de start van de verkiezingen" een oproepingsbrief krijgen waarop, onder andere, "in welke gemeente en in welk lokaal u moet gaan stemmen" en "de openingsuren van het stemlokaal" staan (Digitaal Vlaanderen, z.d., Stemplichtsectie, par. 2). Het huidige systeem is dus een systeem dat focust op (1) stemmen op verkiezingsdag en (2) stemmen in het stemlokaal.

In tegenstelling tot het Waals Gewest waar elektronisch stemmen niet mogelijk is, kiezen gemeenten in Vlaanderen, net zoals in het Brussels Hoofdstedelijk

Gewest, zelf of ze kiezen voor het systeem van stemmen op papier of voor het systeem van het elektronisch stemmen (IBZ, z.d.-b). In Vlaanderen maakt reeds 52 procent van de gemeenten gebruik van dit laatste systeem, wat neer komt op 157 gemeenten waar inwoners hun stem elektronisch uitbrengen (IBZ, z.d.-a; VRT NWS, 2019a). In de overige 48 procent van de gemeenten brengen inwoners hun stem uit op papier (VRT NWS, 2019a). De stemming op papier staat echter onder druk. Niet alleen "is het invullen van stembiljetten en het tellen ervan een foutgevoelig en tijdrovend proces" (Kubjas, 2017, p. 1), het zorgt ook voor klachten betreffende de oproep tot bijzitter tijdens verkiezingsdag (VRT NWS, 2019b). Deze problemen kunnen echter deels opgelost worden door het systeem van elektronisch stemmen, aangezien dit systeem zowel minder tijdrovend is als minder bijzitters vereist dan bij het systeem van stemmen op papier (Dandoy, 2022). Al wijst de Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten (VVSG) ook op de hoge financiële kost die met het elektronisch stemmen gepaard gaat (VRT NWS, 2019b). Het systeem van internetstemmen kan dit nadeel echter verminderen, aangezien dit systeem gekenmerkt wordt door een lagere kostprijs (Goodman, 2014; Wolf et al., 2011).

Niettegenstaande dient ook bij internetstemmen rekening te worden gehouden met enkele randvoorwaarden. Zo halen Carter en Campbell (2011) aan dat "voordat de burgers de relatieve voordelen van een systeem voor stemmen op afstand via internet kunnen benutten, moeten ze toegang hebben tot internet" (p. 31). Voor België lijkt dit geen onoverkomelijke hindernis. De laatste cijfers uit 2019 tonen aan dat België op het vlak van digitale infrastructuur met betrekking tot zowel het vast breedbandinternet (99,98 procent) als met betrekking tot een mobiele breedbandverbinding (100 procent) beter scoort dan het Europees gemiddelde, dat respectievelijk 97,07 procent en 99,38 procent bedraagt. Naast de infrastructuur die voorhanden dient te zijn, is het ook belangrijk om te weten dat kiezers effectief toegang hebben tot internet. Uit gegevens van de FOD Economie blijkt dat in 2019 "89,7 procent van de huishoudens in België beschikte over een internetverbinding" en bijgevolg toegang had tot het internet (FOD Economie, z.d., Huishoudens en individuen (2019)-sectie, par. 1). Dit aantal is op twee jaar tijd licht gestegen. In 2021 beschikte 92 procent van de huishoudens over internet (STATBEL, 2022).

Met het oog op de mogelijke invoering van internetstemmen in België, is het belangrijk om te weten of burgers het internet gebruiken en of ze het reeds gebruiken voor overheidsgerelateerde zaken, aangezien de verkiezingen hiertoe behoren. De gegevens van de Federale Overheidsdienst Economie tonen aan dat

ook het internetgebruik aan een opmars bezig is (FOD Economie, z.d.). In vergelijking met 2018 was er in 2019 een daling waarneembaar van 1,7 procent van de Belgen die nog nooit het internet gebruikten, wat dus betekent dat meer individuen gebruik hebben gemaakt van het internet (FOD Economie, z.d.). Echter, het aantal burgers dat in 2019 gebruik maakte van het internet om in contact te komen met overheidsinstanties ligt wel betrekkelijk lager en bedroeg in 2019 59 procent (FOD Economie, z.d.). Al heeft de coronapandemie dit cijfer aangedikt. Waar in 2019 40 procent aangaf via het internet overheidsgerelateerde documenten te hebben ingevuld en deze online te hebben verstuurd naar de overheid, steeg dit percentage in 2021 naar 52 procent, waarbij jongeren en hoogopgeleiden de grootste groep gebruikers vormen (Data News, 2021). Dit betekent echter ook dat "48 procent van de volwassen bevolking nog steeds geen digitaal contact heeft met diensten van de overheid", aldus Statbel, waarbij 15 procent aangeeft meer vertrouwen te hebben in papieren formulieren (Data News, 2021, Aanbod is niet het probleem-sectie, par. 1).

3.4.1. Het vooropgestelde Vlaamse systeem

Met het oog op de invoering van internetstemmen in België, en dus ook in Vlaanderen, heeft de federale regering in 2020 een studie aangevraagd met betrekking tot de haalbaarheid van internetstemmen in België (Pilet et al., 2021). In deze studie werd er een vooropgesteld systeem opgesteld om internetstemmen in België, en bijgevolg ook in Vlaanderen, in te voeren, waarbij er naast het online element ook drie relatief nieuwe stemmodaliteiten van kracht zullen zijn, namelijk het vervroegd stemmen, het stemmen op afstand en het stemmen per post (Pilet et al., 2021). Anno 2022 is echter reeds duidelijk dat dit systeem omwille van onvoldoende veiligheids- en transparantiegaranties niet uitgerold zal kunnen worden in België voor 2034 (Knack, 2021). Omwille van deze reden wordt er niet dieper ingegaan op dit vooropgestelde systeem.

Om de legitimiteit van internetstemmen in te schatten, moet dus ook gepeild worden naar de legitimiteit van de andere drie stemmodaliteiten die in dit systeem van toepassing zouden zijn. Echter, aangezien dit voor de meeste kiezers in Vlaanderen nieuwe stemmodaliteiten zijn, hebben de meesten geen ervaring met vervroegd stemmen, stemmen op afstand of stemmen per post. En doordat Vlaanderen, indien het vooropgestelde systeem wordt ingevoerd, pas ten vroegste over twaalf jaar online zal kunnen stemmen, worden deze stemmodaliteiten niet bevroegd. De huidige stemmodaliteit 'elektronisch stemmen' wordt daarentegen wel bevroegd, aangezien de respondenten die

aangeven al minstens eenmaal via deze modaliteit te hebben gestemd, reeds ervaring hebben met het gebruik van deze stemmodaliteiten, wat hun mening over internetstemmen mogelijk kan beïnvloeden.

3.4.2. Standpunt Belgische politieke partijen

Zoals reeds aangehaald is het belangrijk dat politieke partijen het systeem van internetstemmen steunen en vertrouwen (Alvarez et al., 2009; Pilet et al., 2021). Globaal gezien zijn deze steun en vertrouwen waarneembaar (Alvarez et al., 2009). Ondanks regionale verschillen, vinden we deze steun en vertrouwen ook in België terug. Om het systeem van internetstemmen te implementeren in België is het echter belangrijk dat er niet slechts steun en vertrouwen waarneembaar is langs slechts één kant van de taalgrens. Om de stelsystemen te wijzigen, is er namelijk "een akkoord vereist" "tussen de federale regering en de gewesten en de gemeenschappen" (Pilet et al., 2021, p. 42) waar dus zowel Vlaamse als Franstalige politieke partijen deel van uitmaken. Daarom is het belangrijk om de standpunten van alle Belgische politieke partijen in acht te nemen en niet louter de standpunten van de Vlaamse politieke partijen.

Zoals reeds aangehaald, zijn er tot op heden echter wel regionale verschillen tussen politieke partijen wat betreft hun steun en vertrouwen, en bijgevolg hun standpunt omtrent het implementeren van het internetstemmen (Pilet et al., 2021). Vooral langs Vlaamse kant wordt het idee van internetstemmen voor Belgen wonend op Belgisch grondgebied gepromoot, waarbij N-VA en Open VLD zich als voorstanders profileren (Pilet et al., 2021). Langs Franstalige kant is MR de grootste voorstander en Ecolo de grootste tegenstander van internetstemmen (Pilet et al., 2021). Wat betreft het idee van internetstemmen voor Belgen wonend in het buitenland spreken, naast N-VA, Open VLD en MR, langs Vlaamse kant, CD&V en sp.a (nu: Vooruit) en langs Franse kant, DéFi, zich uit ten voordele van de invoering van internetstemmen.

Ondanks dat er gedurende de coronapandemie geen verkiezingen werden georganiseerd in België, kan de pandemie, die het belang van 'afstand' bij verkiezingen benadrukte, de standpunten van de verschillende politieke partijen wel beïnvloed hebben (Pilet et al., 2021). Een eerste analyse op basis van een "debat over de sociale verkiezingen voor het federale parlement" (Pilet et al., 2021, p. 41) maakt alvast duidelijk dat de meerderheid van de politieke partijen, zo ook Ecolo die voordien resoluut tegen internetstemmen was, akkoord is met een versoepeling om bij de sociale verkiezingen per post of via het internet te stemmen.

4. Data en methoden

4.1. Opzet van de survey met universiteitsstudenten

Om een antwoord te bieden op de onderzoeksvragen en om de opgestelde hypothesen te valideren of eventueel te ontkrachten, gaan we kwantitatief te werk. Kwantitatief onderzoek maakt het namelijk, eerder dan kwalitatief onderzoek, mogelijk om de verkregen resultaten te generaliseren naar vergelijkbare individuen als de respondenten (Bryman, 2016).

We verzamelen data aan de hand van een survey bij jonge kiezers, meer bepaald bij universiteitsstudenten. In lijn met de literatuur verstaan we onder jongeren, mensen met een leeftijd tussen 18 en 30 jaar, want volgens Agbesi (2020) kan deze leeftijdscategorie "het vaakst teruggevonden worden op universiteiten" (p. 65), de plaats waar onze doelgroep zich situeert. Soms wordt deze groep ook verkleind tot 18-22 jaar (Chareka & Sears, 2006) of verbreed tot 18-45 jaar (Kimbi & Zlotnikova, 2014). De vernauwing naar de maximumleeftijd van 22 jaar is echter niet nuttig voor deze studie omdat niet alle jongeren reeds kiezers zijn (Digitaal Vlaanderen, z.d.). Een uitbreiding tot de leeftijd van 45 jaar is daarentegen te breed, omdat verschillende generaties dan samengenomen worden. Aangezien we voor dit onderzoek peilen naar stemgedrag, bevragen we jongeren die al minstens één keer zijn gaan stemmen, met andere woorden, jongeren waarvan het geboortjaar tussen 1992 en 2001 ligt.

De keuze voor deze doelgroep houdt in dat we de respondenten pre-selecteren op basis van het feit dat ze (1) jonge kiezers en (2) hoogopgeleide kiezers zijn. Dit is een bewuste keuze omdat we op deze manier het effect van leeftijd en scholingsgraad constant kunnen houden. Door deze keuze bestuderen we een groep kiezers die, volgens de literatuur, de hoogste kans heeft om internetstemmen legitiem te vinden (*most likely case*) (Alvarez et al., 2009; Bélanger & Carter, 2010; Kenski, 2005). Als de legitimiteit bij deze groep laag is, kunnen we redelijkerwijze verwachten dat de legitimiteit bij de rest van de bevolking ook laag zal zijn.

De survey werd afgenomen bij universiteitsstudenten uit verschillende studierichtingen (sociale wetenschappen, humane wetenschappen en exacte wetenschappen) aan de vijf Vlaamse universiteiten (Vrije Universiteit Brussel, Katholieke Universiteit Leuven, Universiteit Gent, Universiteit Antwerpen en

Universiteit Hasselt). Op deze manier trachten we voldoende variatie in te bouwen in de politieke kennis en politieke interesse van de respondenten.

De survey werd gedurende een maand (6 maart – 4 april 2022) verspreid onder alle studenten uit de verschillende richtingen, waarbij we een grootte van minimum 150 ingevulde surveys nastreefden, zodat de resultaten voldoende betrouwbaar en representatief zijn. Om dit streefdoel te bereiken, maakten we voornamelijk gebruik van sociale media, en specifieke studentengroepen op sociale media, om het bereik te vergroten. Bovendien stuurden we via alle gebruikte kanalen twee herinneringsposts, om het aantal respondenten te verhogen. Daarnaast werden er ook papieren flyers uitgedeeld en opgehangen om de zichtbaarheid van de survey te vergroten.

De survey werd opgesteld via Qualtrics (Bijlage 1) en anoniem afgenomen zodat bepaalde antwoorden niet aan specifieke personen kunnen gelinkt worden. In Qualtrics wordt de optie 'antwoorden anonimiseren' dan ook ingeschakeld, zodat zowel het IP-adres als de locatie- en contactgegevens niet geregistreerd worden en dus niet mee worden opgenomen in de dataset. De waarborging van de anonimiteit werd ook duidelijk gemaakt aan de respondenten in de begeleidende tekst vooraan in de survey. Wanneer de data verzameld zijn, gebeurde de data-analyse via SPSS en NVIVO.

4.2. Surveyvragen

In de survey worden de volgende onafhankelijke variabelen bevraagd: (1) gender, (2) politieke kennis en (3) politieke interesse, en de volgende afhankelijke variabelen: (1) steun en (2) vertrouwen in internetstemmen. Zoals reeds aangegeven, behoren deze afhankelijke variabelen tot de overkoepelende afhankelijke variabele 'sociale legitimiteit'.

Om de onafhankelijke variabele 'gender' te bevragen, maken we gebruik van de tweedeling (M/V) die ook in bestaande literatuur werd gebruikt (Germann & Serdült, 2014; Kenski, 2005) . Al voegen wij hier ook de optie 'X' aan toe, om zo inclusief mogelijk te werk te gaan en om een zo representatief mogelijk resultaat te bekomen. De onafhankelijke variabelen werden als volgt bevraagd. Om de variabele 'gender' te bevragen werd de gesloten vraag 'Hoe identificeer je jezelf?' gesteld, waarbij de respondenten één antwoordcategorie konden aanduiden. Er werden drie antwoordcategorieën voorzien, namelijk 'M', 'V' of 'X'.

Om de onafhankelijke variabelen 'politieke kennis' en 'politieke interesse' te meten, baseren we ons op eerdere studies naar deze variabelen (Germann & Serdült, 2014; Kenski, 2005; de Zúñiga & Diehl, 2019). Daarnaast maken we voor deze variabelen tevens gebruik van gestandaardiseerde surveyvragen, zoals deze werden opgesteld en bevestigd in de European Social Survey (z.d.) en in de EOS-represent survey (Rep.Resent, 2020).

Ondanks dat de tweede hypothese zich enkel focust op de onafhankelijke variabele 'politieke kennis', maken wij het onderscheid tussen politieke kennis en electorale kennis. In lijn met deze surveys werd de variabele 'politieke kennis' bevestigd aan de hand van vier gesloten vragen met telkens vijf antwoordcategorieën, waarbij de laatste antwoordcategorie steeds 'ik weet het niet' was. Op de eerste vraag, 'Het federale parlement bestaat uit...?', konden de respondenten één antwoord aanduiden uit de antwoordcategorieën (1) 'De Kamer en de regering', (2) 'De Kamer en de Senaat', (3) 'De Kamer, de Senaat en de parlementen van de deelstaten', (4) 'de Kamer, de Senaat en de regering' en (5) 'Ik weet het niet'. De tweede vraag, 'De voorzitter van de Kamer van Volksvertegenwoordigers is...?', bevatte de antwoordcategorieën (1) 'Jan Peumans', (2) 'Liesbeth Homans', (3) 'Siegfried Bracke', (4) 'Eliane Tillieux' en (5) 'Ik weet het niet'. Als derde vraag werd gevraagd: 'Hoeveel lidstaten telt de Europese Unie?'. De respondenten konden hiervoor kiezen uit de antwoordcategorieën (1) '16 tot 20', (2) '21 tot 25', (3) '26 tot 30', (4) '31 tot 35' en (5) 'Ik weet het niet'. Bij laatste vraag, 'Wie is de Vlaamse minister van Mobiliteit?', konden de respondenten een antwoord kiezen uit de antwoordcategorieën (1) 'Geert Bourgeois', (2) 'Lydia Peeters', (3) 'Sven Gatz', (4) 'Ben Weyts' en (5) 'Ik weet het niet'.

Om de variabele 'electorale kennis' te bevesten, werden er vijf principes voorgesteld die van toepassing zijn op de verkiezingen in België (Belgische Federale Overheidsdiensten, 2022), waarbij de vraag 'Welke van de volgende principes zijn van toepassing op de verkiezingen in België?' werd gesteld. De volgende principes werden voorgesteld: "De verkiezingen gebeuren volgens het algemeen" enkelvoudig stemrecht", "Het principe van de evenredige vertegenwoordiging wordt toegepast", "Iedere kiezer kan één stem uitbrengen", "De stemming is geheim" en "De stemming is verplicht" (Belgische Federale Overheidsdiensten, 2022, Verkiezingensectie, par. 2). Bij elk van deze principes konden de respondenten een antwoordcategorie aanduiden, waarbij er gekozen kon worden tussen (1) 'Juist', (2) 'Fout' en (3) 'Ik weet het niet'.

Tot slot, werd in lijn met voorgaande suveys de onafhankelijke variabele 'politieke interesse' bevraagd aan de hand van de gesloten vraag 'In welke mate ben je zelf politiek geïnteresseerd?'. Op een schaal konden de respondenten hun politieke interesse uitdrukken, waarbij 0 staat voor 'Helemaal geen interesse' en 10 voor 'Heel geïnteresseerd'.

Voor wat betreft de afhankelijke variabelen baseren we ons op eerdere studies naar de percepties, attituden en steun van kiezers ten aanzien van verschillende vormen van internetstemmen om de afhankelijke variabele 'sociale legitimiteit', waartoe de afhankelijke variabelen 'steun' en 'vertrouwen' behoren, te bevragen (Delwit et al., 2005; Kenski, 2005; Wass et al., 2021). Op basis van de gesloten vraag 'In welke mate steun je het principe om 'stemmen via het internet' toe te laten in België?', werd de afhankelijke variabele 'steun' bevraagd. Op deze vraag konden de respondenten antwoorden met (1) 'helemaal niet', (2) 'eerder niet', (3) 'neutraal', (4) 'eerder wel' of (5) 'helemaal wel'. De variabele 'vertrouwen' werd bevraagd door de gesloten vraag 'In welke mate vertrouw je het om bij verkiezingen te stemmen via het internet?' te stellen. Er waren vijf antwoordcategorieën voorzien waaruit de respondenten één antwoord konden aanduiden. Deze antwoordcategorieën waren (1) 'geen vertrouwen', (2) 'weinig vertrouwen', (3) 'matig vertrouwen', (4) 'veel vertrouwen' en (5) 'geen mening'.

In de multivariate analyses voegen we nog enkele controlevariabelen toe die zelf ook de afhankelijke variabelen kunnen beïnvloeden. Deze controlevariabelen zijn (1) studierichting (dummy variabele: een studierichting aan een andere faculteit dan de faculteit 'Sociale Wetenschappen'=0, een studierichting aan de faculteit 'Sociale Wetenschappen'=1), (2) de mate waarin de respondenten toegang hebben tot het internet (schaal 0-10, waarbij 0='Heel moeilijk', 10='Heel makkelijk'), (3) de mate waarin ze vertrouwen hebben in het internet (schaal 0-10, waarbij 0='Helemaal geen vertrouwen', 10='Volledig vertrouwen') en (4) de mate waarin ze vertrouwen hebben in de Belgische verkiezingen (schaal 0-10, waarbij 0='Helemaal geen vertrouwen', 10='Volledig vertrouwen'). De controlevariabele 'studierichting' werd in de survey bevraagd door een open vraag te stellen waarbij de respondenten hun studierichting konden invullen. Deze variabele werd echter gecodeerd naar een dummyvariabele, waarbij de respondent niet of wel studeert aan de faculteit 'Sociale Wetenschappen'. Deze faculteit werd gekozen, omdat de grootste groep respondenten (22,1 procent) een studierichting studeert aan deze faculteit (Tabel 1). De laatste drie variabelen, namelijk 'mate waarin de respondenten toegang hebben tot het

internet, mate waarin ze vertrouwen hebben tot het internet en de mate waarin ze vertrouwen hebben in de Belgische verkiezingen, werden gekozen omdat deze het nauwst aansluiten bij de motivaties om al dan niet via het internet te stemmen bij toekomstige verkiezingen, zoals argumenten omtrent de digitale kloof, veiligheid en comfort.

Aangezien de derde onderzoeksvraag de redenen voor en tegen internetstemmen wil achterhalen en dus vrije antwoorden vereist, werden hiervoor open vragen gesteld. In lijn met de beschikbare literatuur (Kenski, 2005) werd hieraan voorafgaand aan de respondenten eerst de gesloten vraag gesteld: 'Hoe slecht of goed vind je het idee om burgers de mogelijkheid te bieden via het internet te stemmen voor parlementsverkiezingen?'. Hierop konden de respondenten antwoorden met (1) 'Heel slecht', (2) 'Slecht', (3) 'Neutraal', (4) 'Goed' of (5) 'Heel goed'. De respondenten die aangaven het een heel slecht of slecht idee te vinden, konden vervolgens enkel antwoorden op de open vraag 'Waarom is internetstemmen een (eerder) slecht idee?'. De respondenten die de antwoordcategorieën 'goed' of 'heel goed' aanduiden, konden enkel antwoorden op de open vraag 'Waarom is internetstemmen een (eerder) goed idee?'. Wie aangaf internetstemmen bij parlementsverkiezingen noch een goed, noch een slecht idee te vinden, kon op beide vragen antwoorden. Hierbij kregen de respondenten telkens de mogelijkheid een onbeperkt aantal argumenten te geven, waardoor sommige antwoorden meerdere argumenten bevatten.

4.3. Beschrijving van de data

In totaal vulden 248 respondenten de survey in, echter hebben niet alle respondenten de hele vragenlijst doorlopen tot het einde. We betrekken enkel de respondenten die zowel de volledige survey hebben doorlopen in de analyse als voldoen aan de vooropgestelde criteria, wat neerkomt op een totaal van 162 respondenten. Echter, is het mogelijk dat ook deze respondenten sommige niet-verplichte vragen niet wensten te beantwoorden, waardoor het aantal respondenten kan variëren per surveyvraag.

Van de 162 ingevulde surveys werden er 102 ingevuld door vrouwen, 57 door mannen en 3 door personen die zich niet identificeren als man of vrouw. De 3 personen die zich niet identificeren als man of vrouw worden in de analyses naar geslacht niet meegenomen omwille van de te lage N. De respondenten hadden een gemiddelde leeftijd van 23 jaar (min. = 21 jaar ; max. = 30 jaar).

Het merendeel (49,4 procent) van deze respondenten studeert aan de Vrije Universiteit Brussel. De Katholieke Universiteit Leuven is de tweede meest vertegenwoordigde Vlaamse universiteit in onze dataset met 32,7 procent, gevolgd door de Universiteit Antwerpen, de Universiteit Gent en de Universiteit Hasselt met respectievelijk 12,3 procent, 4,9 procent en 0,6 procent.

Aangezien de Vrije Universiteit Brussel het meest vertegenwoordigd is in de dataset, kiezen we ervoor de faculteiten-opdeling van deze universiteit te gebruiken om de studierichtingen op te delen per faculteit om op deze manier een beter overzicht te krijgen van de controlevariabele 'studierichting'.

Echter, aangezien de economische studierichtingen bij alle universiteiten, behalve bij de Vrije Universiteit Brussel, als een aparte faculteit van de Sociale Wetenschappen worden beschouwd, maken ook wij het onderscheid tussen de faculteit 'Sociale Wetenschappen' en de faculteit voor economische richtingen, de 'Solvay Business School', zoals deze wordt genoemd aan de Vrije Universiteit Brussel (VUB, z.d.).

Indien bepaalde studierichtingen niet worden aangeboden in deze laatste universiteit, en bijgevolg niet kunnen worden onderverdeeld in de beschikbare faculteiten, dan voegen we faculteiten van andere universiteiten toe, zoals bijvoorbeeld de Faculteit Diergeneeskunde.

Tabel 1. Aantal en percentage respondenten volgens studierichtingen opgedeeld per faculteit

Welke studierichting volg je?			
		Frequentie	Percentage
	Diergeneeskunde	2	1,3
	Geneeskunde en Farmacie	10	6,5
	Ingenieurswetenschappen	7	4,5
	Letteren en Wijsbegeerte	24	15,6
	Lichamelijke Opvoeding en Kinesithherapie	4	2,6
	Psychologie en Educatiewetenschappen	21	13,6
	Recht en Criminologie	22	14,3
	Sociale Wetenschappen	34	22,1
	Solvay Business School	14	9,1
	Wetenschappen en Bio-ingenieurswetenschappen	16	10,4
	Totaal	154	100,0
Missing	System	8	
Totaal		162	

Door de respondenten op te delen naar faculteit, krijgen we in Tabel 1 een overzicht van de hoeveelheid respondenten die een studierichting volgen behorend tot een bepaalde faculteit. Hierbij merken we op dat de meeste respondenten (22,1 procent) een studierichting volgen aan de faculteit 'Sociale Wetenschappen'. De faculteit 'Letteren en Wijsbegeerte' is met 15,6 procent de tweede grootste faculteit in onze dataset en wordt met een verschil van 1,3 procent gevolgd door de faculteit 'Recht en Criminologie'. Binnen onze dataset vinden we de laagste aantallen studenten terug binnen de faculteiten 'Lichamelijke Opvoeding en Kinesithherapie' en 'Diergeneeskunde', met respectievelijk 2,6 procent en 1,3 procent.

Zoals weergegeven in Tabel 2, nemen de meeste respondenten (44,4 procent) dit academiejaar (2021-2022) de meeste studiepunten op in de eerste master, gevolgd door 24,1 procent van de respondenten die de meeste studiepunten opnemen in de derde bachelor. 18,5 procent neemt dit academiejaar de meeste studiepunten op in de tweede master. In onze dataset nam een minderheid van de respondenten met 4,3 procent en 8,6 procent, studiepunten op in respectievelijk de eerste en tweede bachelor.

Tabel 2. Aantallen en percentage respondenten volgens studiejaar opgedeeld per graad naargelang ze dit academiejaar (2021-2022) de meeste studiepunten opnemen

In welke graad neem je dit academiejaar (de meeste) studiepunten op?		
	Frequentie	Percentage
Eerste bachelor	7	4,3
Tweede bachelor	14	8,6
Derde bachelor	39	24,1
Eerste master	72	44,4
Tweede master	30	18,5
Totaal	162	100,0

Naast de vragen 'Hoe identificeer je jezelf?', 'Aan welke Vlaamse universiteit studeer je?' en 'Welke studierichting volg je?', werd er ook gevraagd naar de politieke interesse van de respondenten. Op een schaal van 0 tot 10, waarbij 0 staat voor 'Helemaal geen interesse' en 10 voor 'Heel geïnteresseerd' konden de respondenten aangeven in welke mate ze politiek geïnteresseerd zijn.

Tabel 3. Aantallen en percentages volgens mate van politieke interesse

In welke mate ben je zelf politiek geïnteresseerd, waarbij 0 staat voor 'Helemaal geen interesse' en 10 voor 'Heel geïnteresseerd'?		
	Frequentie	Percentage
0,00	6	3,7
1,00	19	11,7
2,00	14	8,6
3,00	14	8,6
4,00	15	9,3
5,00	10	6,2
6,00	21	13,0
7,00	29	17,9
8,00	15	9,3
9,00	10	6,2
10,00	9	5,6

Met een gemiddelde van 5,11 (min. = 0,00; max. = 10,00) stellen we in Tabel 3 vast dat de gemiddelde respondent aangeeft een matige politieke interesse te

hebben. De grootste groep respondenten (17,9 procent) geeft echter een score van 7 op 10, de tweede grootste groep (13,0 procent) geeft een score van 6 op 10 op de politieke interesse-schaal. Een minderheid van 6 respondenten (3,7 procent) geeft aan helemaal niet politiek geïnteresseerd te zijn. 9 respondenten (5,6 procent) geven dan weer aan heel politiek geïnteresseerd te zijn.

Daarnaast werd er, zoals reeds aangegeven, doormiddel van kennisvragen ook gepeild naar de politieke en electorale kennis van de respondenten. Zoals reeds aangehaald werden er vier politieke kennisvragen gesteld om de onafhankelijke variabele 'politieke kennis' te bevragen, die zich louter op de politieke structuren en politieke mandaten focusten. De vijf electorale kennisvragen focusten zich enkel op het verkiezingsgegeven waarbij de respondenten gevraagd werden principes aan te duiden die van toepassing zijn op de Belgische verkiezingen.

Tabel 4. Aantallen en percentages volgens correct beantwoorde politieke kennisvragen

Politieke kennis aan de hand van vier kennisvragen		
	Frequentie	Percentage
0 vragen correct beantwoord	20	12,3
1 vraag correct beantwoord	32	19,8
2 vragen correct beantwoord	36	22,2
3 vragen correct beantwoord	41	25,3
4 vragen correct beantwoord	33	20,4
Totaal	162	100,0

Zoals in Tabel 4 wordt weergegeven, wordt de mate van politieke kennis weergegeven aan de hand van een vijf-puntenschaal. Op deze vijf-puntenschaal, waarbij maximaal vier vragen correct beantwoord kunnen worden, scoort de gemiddelde respondent 2,2 op vier. De meeste respondenten (25,3 procent) beantwoorden drie vragen correct. 22,2 procent van de respondenten beantwoordt twee vragen correct. 20,4 procent en 19,8 procent van de respondenten antwoordt respectievelijk op vier en één vraag correct. Een minderheid van 12,3 procent van de respondenten beantwoordt geen enkele vraag correct.

Tabel 5. Aantallen en percentages volgens correct beantwoorde electorale kennisvragen

Electorale kennis aan de hand van vijf kennisvragen			
		Frequentie	Percentage
	0 vragen correct beantwoord	0	0,0
	1 vraag correct beantwoord	1	0,6
	2 vragen correct beantwoord	13	8,2
	3 vragen correct beantwoord	40	25,2
	4 vragen correct beantwoord	72	45,3
	5 vragen correct beantwoord	33	20,8
	Totaal	159	100,0
Missing	System	3	
Totaal		162	

In Tabel 5 worden de aantal correct beantwoorde electorale kennisvragen weergegeven op een zes-puntenschaal, waarbij maximaal vijf vragen correct beantwoord kunnen worden. Op deze zes-puntenschaal scoort de gemiddelde respondent 3,8 op vijf. 159 van de 162 respondenten beantwoorden alle electorale kennisvragen. De meeste respondenten (45,3 procent) antwoorden correct op vier van de vijf vragen. Drie op de vijf antwoorden worden door 25,2 procent van de respondenten correct beantwoord. 20,8 procent van de respondenten heeft alle vragen correct. 0 respondenten hebben geen enkel antwoord correct. Een minderheid van 8,2 procent en 0,6 procent antwoord juist op respectievelijk twee en één van de vijf vragen.

Tot slot, werden ook de internettoegang, het vertrouwen in het internet en het vertrouwen in de Belgische verkiezingen bevraagd. In Tabel 6 wordt er een beschrijving van de controlevariabelen weergegeven, inclusief de variabele 'studierichting', aangezien deze controlevariabelen de afhankelijke variabelen 'steun' en 'vertrouwen' kunnen beïnvloeden. Het gemiddelde van de variabele 'studierichting' wordt hierbij niet weergegeven, omdat deze variabele een dummyvariabele is. Bijgevolg wordt ook de standaarddeviatie niet weergegeven.

De overige variabelen zijn schaalvariabelen waardoor het gemiddelde en de standaarddeviatie hiervan wel wordt weergegeven. De gemiddelde respondent scoort 9,58 op 10 wat betreft de mate van internettoegang, 5,68 op 10 wat betreft het persoonlijk vertrouwen in het internet en 6,33 op 10 betreffende het vertrouwen in de Belgische verkiezingen.

Tabel 6. Beschrijving controlevariabelen

	N	Gemiddelde	Standaarddeviatie	Min.	Max.
Studierichting	154			0,00	1,00
Internettoegang	162	9,58	1,17	0,00	10,00
Vertrouwen in het internet	162	5,68	2,10	0,00	10,00
Vertrouwen in de Belgische verkiezingen	162	6,33	2,36	0,00	10,00

5. Empirische resultaten: univariate en bivariate analyses

De empirische analyse van de verzamelde data bevat zowel univariate analyses, bivariate analyses als multivariate analyses.

5.1. Steun en vertrouwen in internetstemmen

Onze eerste onderzoeksvraag had betrekking op de mate waarin jongeren steun geven aan, en vertrouwen hebben in, internetstemmen. Als hypothese stelden we dat jonge kiezers een hoge mate van steun en een hoge mate van vertrouwen geven aan internetstemmen.

Tabel 7. Mate van steun bij jongeren voor het principe om 'stemmen via het internet' toe te laten in België (in absolute aantallen en percentages)

In welke mate steun je het principe om 'stemmen via het internet' toe te laten in België?		
	Frequentie	Percentage
Helemaal niet	16	9,9
Eerder niet	38	23,5
Neutraal	36	22,2
Eerder wel	51	31,5
Helemaal wel	21	13,0
Totaal	162	100,0

In Tabel 7 worden de resultaten weergegeven van de antwoorden op de vraag 'In welke mate steun je het principe om 'stemmen via het internet' toe te laten in België?'. Op deze vraag neemt de gemiddelde respondent een neutrale positie in. Met 31,5 procent en 13,0 procent steunt bijna de helft van de respondenten (44,5 procent) wel het principe, waarbij ze respectievelijk 'eerder wel' en helemaal wel' antwoorden wanneer ze gevraagd worden naar de mate van hun steun om internetstemmen toe te laten in België. De respondenten verdelen zich echter over de verschillende antwoordcategorieën, want 23,5 procent van de respondenten geeft aan het principe eerder niet te steunen en 9,9 procent van de respondenten steunt het helemaal niet. Bijgevolg geeft ongeveer één derde (33,4 procent) aan het principe 'eerder niet' tot 'helemaal niet' te steunen. 22,2 procent van de respondenten neemt een neutrale positie in op deze vraag.

Tabel 8. Mate van vertrouwen bij jongeren om bij verkiezingen te stemmen via het internet (in absolute aantallen en percentages)

In welke mate vertrouw je het om bij verkiezingen te stemmen via het internet?			
		Frequentie	Percentage
	Geen vertrouwen	16	10,3
	Weinig vertrouwen	47	30,1
	Matig vertrouwen	68	43,6
	Veel vertrouwen	25	16,0
	Totaal	156	100,0
Missing	Geen mening	6	
Totaal		162	

In Tabel 8 zien we dat, gevraagd naar het vertrouwen in internetstemmen bij toekomstige verkiezingen, de gemiddelde respondent weinig tot matig vertrouwen geeft aan internetstemmen. De meerderheid van de respondenten (43,6 procent) geeft aan het stemmen via het internet matig te vertrouwen, gevolgd door 30,1 procent van de respondenten die aangeven weinig vertrouwen te hebben bij het idee om bij verkiezingen te stemmen via het internet. 10,3 procent van de respondenten geeft aan geen vertrouwen hierin te hebben, terwijl 16,0 procent het omgekeerde aangeeft, ze geven namelijk aan veel vertrouwen te hebben in internetstemmen bij verkiezingen. Opvallend aan deze resultaten is dat meer dan de helft van de respondenten (59,6 procent) matig tot veel vertrouwen geeft aan internetstemmen, een stelsysteem waar de respondenten geen ervaring mee hadden ten tijde van het invullen van de survey. Dit is

merkwaardig omdat kiezers, volgens de status quo bias, de reeds gekende kiesregels, en bijgevolg ook de gekende stelsystemen, verkiezen boven nieuwe kiesregels (Plescia et al., 2020; Sharma, 2020).

Samengevat, wat betreft de steun voor internetstemmen is er een verdeling waarneembaar over de verschillende mate van steun, waarbij bijna de helft van de respondenten (44,5 procent) aangeeft het internetstemmen 'eerder wel' tot 'helemaal wel' te steunen. Echter, 33,4 procent geeft aan het principe 'eerder niet' tot 'helemaal niet' te steunen. Bijgevolg kunnen we niet besluiten dat er een hoge mate van steun is om het principe van internetstemmen toe te laten in België. We kunnen wel concluderen dat er een relatief hoge steun is.

Wat betreft het vertrouwen in internetstemmen wordt er door de meerderheid van de respondenten (59,6 procent) aangegeven matig tot veel vertrouwen te hebben in stemmen via het internet, ondanks dat internetstemmen voor de respondenten een domein is waar ze nog geen ervaring in hebben. Echter, doordat 40,4 procent van de respondenten aangeeft weinig tot geen vertrouwen te hebben in het principe, kunnen we ook hier niet besluiten dat er een hoge mate van vertrouwen is in internetstemmen bij verkiezingen. Wederom dienen we te besluiten dat er een relatief hoge mate van vertrouwen is in internetstemmen. Bijgevolg kunnen we de eerste hypothese bevestigen, maar dienen we deze wel te nuanceren. Met andere woorden, jonge kiezers geven een relatief hoge mate van steun aan, en hebben een relatief hoge mate van vertrouwen in, internetstemmen.

5.2. Steun en vertrouwen in internetstemmen volgens geslacht, politieke kennis en politieke interesse

Om de tweede onderzoeksvraag te beantwoorden, gaan we na welke verbanden bestaan tussen gender, politieke kennis en politieke interesse enerzijds en de mate van steun en vertrouwen van jonge kiezers in internetstemmen anderzijds.

Tabel 9. Genderverschillen in de mate van steun voor, en vertrouwen in, internetstemmen

	Steun voor internetstemmen Gemiddelde score (1-5)	Vertrouwen in internetstemmen Gemiddelde score (1-4)
Mannen	2,77	2,46
Vrouwen	3,36	2,77
Totaal	159	153

Onze eerste hypothese in verband met het effect van gender stelde dat mannelijke jonge kiezers een hogere mate van steun aan, en vertrouwen in, internetstemmen tonen dan vrouwelijke jonge kiezers. Op basis van de resultaten in Tabel 9, waaraan in totaal 159 respondenten, 57 mannen en 102 vrouwen, deelnamen, blijkt echter het omgekeerde wat betreft de steun voor internetstemmen. Uit de Levene's Test blijkt namelijk dat de gemiddelde steun voor internetstemmen bij vrouwen ($M=3.36$; $SD=1.060$) hoger ligt dan bij mannen ($M=2.77$; $SD=1.363$). Dit resultaat is bovendien ook significant ($t(94,310)=-2,829$; $p<0.01$).

Daarnaast blijkt uit de Levene's Test, waarin de antwoorden van in totaal 153 respondenten, 56 mannen en 97 vrouwen, werden betrokken, dat ook het gemiddeld vertrouwen in internetstemmen hoger ligt bij vrouwen ($M=2.77$; $SD=0.743$) dan bij mannen ($M=2.46$; $SD= 1.044$). Wederom is ook dit resultaat significant ($t(87,595)=-1,948$; $p<0.001$).

Bijgevolg kan de hypothese waarin we stellen dat mannelijke jonge kiezers een hogere mate van steun aan, en vertrouwen in, internetstemmen tonen dan vrouwelijke jonge kiezers voorlopig verworpen worden.

Ten tweede stellen we dat jongeren met een hogere mate aan politieke kennis een hogere mate van steun aan, en vertrouwen in, internetstemmen tonen. Zoals reeds gezegd, maken we in dit onderzoek het onderscheid tussen politieke en electorale kennis. We testen de correlaties van beide onafhankelijke variabelen afzonderlijk met de afhankelijke variabelen. Op basis van deze resultaten, nemen we in deze analyses enkel de politieke kennis op en niet de electorale kennis, aangezien deze laatste het minst correleert met steun voor ($r=0.027$; $p=0.732$; $N=159$), en vertrouwen in ($r=0.031$; $p=0.706$; $N=153$), internetstemmen. Omwille van deze reden wordt ook in de multivariate analyse gewerkt met de onafhankelijke variabele 'politieke kennis' en niet met de onafhankelijke variabele 'electorale kennis'.

Tabel 10. Correlaties tussen politieke en electorale kennis, en mate van steun aan internetstemmen

		Mate van politieke kennis	Mate van electorale kennis
In welke mate steun je het principe om 'stemmen via het internet' toe te laten in België?	Pearson Correlation	-0,098	0,027
	Sig. (2-tailed)	0,214	0,732
	N	162	159

Uit de data, voorgesteld in Tabel 10, die we verkregen uit onze survey, blijkt dat er geen verband waar te nemen is tussen politieke kennis en steun voor internetstemmen in België ($r=-0.098$; $p=0.214$; $N=162$). Dit is niet in overeenstemming met de hypothese waarin wordt gesteld dat naarmate de politieke kennis van jongeren stijgt, de mate van steun aan internetstemmen stijgt. Bijgevolg dienen we de hypothese voorlopig te verwerpen.

Tabel 11. Correlaties tussen politieke en electorale kennis, en mate van vertrouwen in internetstemmen

		Mate van politieke kennis	Mate van electorale kennis
In welke mate vertrouw je het om bij verkiezingen te stemmen via het internet?	Pearson Correlation	-0,044	0,031
	Sig. (2-tailed)	0,583	0,706
	N	156	153

Zoals weergegeven in Tabel 11 is er tevens geen verband waar te nemen tussen politieke kennis en de mate van vertrouwen in internetstemmen ($r=-0.044$; $p=0.583$; $N=156$). Ook hier dienen we de hypothese voorlopig te verwerpen aangezien de resultaten niet in overeenstemming zijn met de hypothese. Bij deze resultaten dient opgemerkt te worden dat er slechts 156 van de 162 respondenten alle vragen die tot de variabele 'politieke kennis' behoren, hebben ingevuld. Bij de aparte variabelen 'steun' en 'vertrouwen in internetstemmen' hebben telkens 162 respondenten geantwoord.

Samengevat, we dienen de hypothese H2b, die stelt dat naarmate de politieke kennis van jongeren stijgt, hun mate van steun aan, en vertrouwen in, internetstemmen toeneemt, dus voorlopig te verwerpen.

Ten derde veronderstellen we dat jongeren met een hogere mate aan politieke interesse een hogere mate van steun aan, en vertrouwen in, internetstemmen tonen. Op basis van de resultaten in Tabellen 12 en 13 blijkt zowel bij steun voor internetstemmen als bij vertrouwen in internetstemmen dat er een negatief verband met politieke interesse waarneembaar is. Het verband is echter zwak, en niet-significant in Tabel 13, waardoor we de hypothese voorlopig dienen te verwerpen.

Het negatief en zwak verband tussen politieke interesse en vertrouwen in het internet kan mogelijk verklaard worden door het media- en internetgebruik van de respondenten. Zo toonde Sharma (2020) enerzijds aan dat een positieve beeldvorming in de media "het vertrouwen in de overheid positief beïnvloedt" (p. 79), wat doet vermoeden dat een negatieve beeldvorming in de media het vertrouwen negatief beïnvloedt. Anderzijds is volgens Min (2010) de mate van politieke interesse bepalend voor het internetgebruik voor politieke doeleinden, wat op zijn beurt doet vermoeden dat wanneer politiek geïnteresseerde mensen het internet vaak gebruiken om politieke informatie op te zoeken, ze meer blootgesteld worden aan deze positieve of negatieve beeldvorming dan mensen die minder politiek geïnteresseerd zijn. Aangezien de respondenten in onze dataset jongeren zijn, en aangezien Statistiek Vlaanderen (2022) aantoont dat deze doelgroep het vaakst internet gebruikt, doet dit vermoeden dat mensen die het internet vaak gebruiken ook meer blootgesteld worden aan de beeldvorming, wat hun vertrouwen in overheidszaken, zoals internetstemmen, positief of negatief beïnvloedt, waardoor een negatieve beeldvorming over internetstemmen een mogelijke verklaring kan vormen voor het zwakke negatieve verband tussen politieke interesse en vertrouwen in internetstemmen. Deze vermoedens dienen echter in toekomstig onderzoek verder onderzocht te worden.

Tabel 12. Correlatie politieke interesse en mate van steun aan internetstemmen

		Mate van politieke interesse
In welke mate steun je het principe om 'stemmen via het internet' toe te laten in België?	Pearson Correlation	-,193*
	Sig. (2-tailed)	,014
	N	162

*De correlatie is significant op het niveau van 0.05 (2-tailed)

In Tabel 12, kan er een zwak negatief verband waargenomen worden tussen de mate van politieke interesse en de steun om het principe 'stemmen via het internet' toe te laten in België. Dit verband is tevens significant ($p < 0.05$). Naarmate de politieke interesse van jongeren toeneemt, daalt hun steun voor internetstemmen. Dit is tegengesteld aan de verwachting.

Tabel 13. Correlatie politieke interesse en mate van vertrouwen in internetstemmen

		Mate van politieke interesse
In welke mate vertrouw je het om bij verkiezingen te stemmen via het internet?	Pearson Correlation	-,110
	Sig. (2-tailed)	,173
	N	156

Tevens kan er in Tabel 13 een zwak negatief verband waargenomen worden, dat bovendien niet-significant is, tussen de mate van politieke interesse en de mate van vertrouwen in internetstemmen. Een toename in politieke interesse gaat dus samen met een daling in vertrouwen in internetstemmen. Wederom is ook dit tegengesteld aan de verwachting.

5.3. Motivaties omtrent internetstemmen

Onze derde onderzoeksvraag peilt tot slot naar de redenen die jonge kiezers geven voor het al dan niet steunen en vertrouwen van internetstemmen. De hypothese focuste zich op de voornaamste argumenten om internetstemmen al dan niet te steunen en te vertrouwen. Hiervoor werd er in de survey de volgende vraag gesteld: 'Hoe slecht of goed vind je het idee om burgers de mogelijkheid te bieden via het internet te stemmen voor parlamentsverkiezingen?'.

Tabel 14. Meningen over het idee om burgers de mogelijkheid te bieden via het internet te stemmen voor parlementsverkiezingen (in absolute aantallen en percentages)

Hoe goed of slecht vind je het idee om burgers de mogelijkheid te bieden via het internet te stemmen voor parlementsverkiezingen?		
	Frequentie	Percentage
Heel slecht	9	5,6
Slecht	45	27,8
Neutraal	40	24,7
Goed	51	31,5
Heel goed	17	10,5
Totaal	162	100,0

Zoals Tabel 14 weergeeft, vindt 5,6 procent en 27,8 procent van de respondenten dit idee respectievelijk 'slecht' en 'heel slecht'. 24,7 procent van de respondenten vindt het noch een goed, noch een slecht idee. De grootste groep respondenten (31,5 procent) geeft aan het een goed idee te vinden. De antwoordmogelijkheid 'heel goed' werd door 10,5 procent van de respondenten aangeduid.

Zoals reeds aangehaald, afhankelijk van de antwoorden op bovenstaande vraag, kregen de respondenten ofwel de vraag 'Waarom is het stemmen via het internet volgens jou een (eerder) slecht idee?' ofwel de vraag 'Waarom is het stemmen via het internet volgens jou een (eerder) goed idee? ofwel beide vragen. Op de vraag 'Waarom is het stemmen via het internet volgens jou een (eerder) slecht idee?' antwoordden in totaal 93 van de 162 respondenten. De vraag 'Waarom is het stemmen via het internet volgens jou een (eerder) goed idee?' werd in totaal door 104 van de 162 respondenten beantwoord.

Tabel 15. Waarom internetstemmen een (eerder) slecht idee is (in absolute aantallen en percentages)

Waarom is het stemmen via het internet volgens jou een (eerder) slecht idee?		
	Frequentie	Percentage
Beïnvloeding door dominante stemmen/ machtsmisbruik	12	8,2
Bezorgdheden omtrent betrouwbaarheid	10	6,8
Bezorgdheden omtrent een overbelasting van de website	1	0,7
Bezorgdheden omtrent veiligheid (fraude, hacken, vervalsing,...)	52	35,4
Bezorgdheden omtrent de waarborging van de privacy	9	6,1
Bezorgdheden omtrent internationale inmenging	4	2,7
Bezorgdheden omtrent verkiezingsopkomst	2	1,4
Fouten kunnen sneller gemaakt worden	5	3,4
Geen hulp bij problemen	1	0,7
Geen identificatiecontrole	19	12,9
Manipulatie	2	1,4
Moeilijk voor wie geen gepaste internetinfrastructuur heeft	3	2,0
Moeilijker voor ouderen	7	4,8
Mogelijkheid dat men vergeet te stemmen	1	0,7
Mogelijks een minder doordachte keuze	6	4,1
Sentimentele waarde en het serieuze karakter van verkiezingen	8	5,4
Toename ongeldige stemmen	1	0,7
Voorstander van offline stemmen	4	2,7
Totaal	147	100,0

Zoals aangetoond in Tabel 15, vormen bezorgdheden omtrent de veiligheid van internetstemmen niet alleen in de hypothese, maar ook in onze dataset, het voornaamste argument tegen internetstemmen. 35,4 procent van de respondenten geeft namelijk aan dat dit het belangrijkste argument tegen het stemmen via internet is. Het tweede meest voorkomende argument in onze dataset is, in tegenstelling tot onze hypothese, het gebrek aan een

identificatiecontrole. 12,9 procent vreest dat een gebrek aan een identificatiecontrole zal leiden tot fraude of praktijken waarbij eenzelfde persoon met verschillende identiteitskaarten meerdere stemmen zal kunnen uitbrengen. Dit tweede argument hangt bijgevolg nauw samen met het eerste argument omtrent de veiligheid tijdens internetstemmen. Het derde argument waarom internetstemmen een eerder slecht idee is, betreft de bezorgdheden over machtsmisbruik en beïnvloeding door dominante personen tijdens het uitbrengen van de stem (8,2 procent). We stellen dus vast dat enkel het eerste argument 'bezorgdheden omtrent veiligheid' overeenkomt met de gestelde hypothese over argumenten tegen internetstemmen. Bijgevolg kunnen we deze hypothese verwerpen.

Uit de geanalyseerde data in Tabel 15 kunnen we nog enkele opvallende bevindingen vaststellen met betrekking tot onze Vlaamse case. Ten eerste, indien we de digitale kloof bekijken waarin de leeftijdscategorie (4,8 procent) en de mate van internetinfrastructuur en -toegang (2,0 procent) de kloof kunnen verminderen of versterken, merken we, opgeteld, bij 6,8 procent van de respondenten bezorgdheden op rond deze digitale kloof. Deze respondenten zijn zich dus bewust van de digitale kloof en de impact ervan bij internetstemmen.

Ten tweede, in België heerst er een zekere stemcultuur waarbij het uitbrengen van de stem een diepgewortelde traditie is die deel uitmaakt van de Belgische gewoontes en sociale normen waarbij burgers het als hun plicht zien om te stemmen tijdens verkiezingen (Kuzelewska, 2016). Internetstemmen kan zorgen voor het wegebben van deze stemcultuur (Oostveen & Van Den Besselaar, 2004). Bovendien blijkt uit onderzoek van Oostveen en Van Den Besselaar (2004) dat kiezers hierdoor vrezen voor een "verlies van het belang en de waarde van het stemmen" (p. 10). Ondanks dat de respondenten, in tegenstelling tot oudere generaties, een minimale stemervaring hebben, geven ook zij aan dat het uitbrengen van de stem in het stemlokaal behoort tot de verkiezingen en dit niet vervangen kan worden door internetstemmen. 5,4 procent van de respondenten vindt internetstemmen dan ook een eerder slecht idee, omdat het enerzijds het sentimentele gevoel dat bij verkiezingsdag komt kijken, teniet doet en anderzijds het serieuze karakter van verkiezingen wegneemt.

Tabel 16. Waarom internetstemmen een (eerder) goed idee is

Waarom is het stemmen via het internet volgens jou een (eerder) goed idee?		
	Frequentie	Percentage
Alternatief	1	0,6
Automatische telling	1	0,6
Belangrijkheid van verkiezingen stijgt	1	0,6
Comfort en gemakkelijk in gebruik	70	44,6
Praktische organisatie vergemakkelijkt (geen bijzitters nodig, financieel voordeel wat betreft de infrastructuur,...)	7	4,5
Helpt minder mobiele kiezers (ouderen, zieken, ...)	20	12,7
Makkelijker voor kotstudenten	2	1,3
Makkelijk voor mensen in het buitenland	7	4,5
Makkelijker voor wie net de Belgische identiteit kreeg	1	0,6
Meer privacy	3	1,9
Meer (nadenk)tijd om je stem uit te brengen	2	1,3
Milieuvriendelijker	1	0,6
Minder geforceerd	1	0,6
Oplossing tijdens pandemie	1	0,6
Sneller verloop	11	7,0
Toename kiezersopkomst	9	5,7
Verhoogt de motivatie om te stemmen	5	3,2
Verhoogt de toegankelijkheid (laagdrempeliger)	13	8,3
Volgt de tijdsgeest	1	0,6
Totaal	157	100,0

In Tabel 16 worden de argumenten en bijhorende aantallen weergegeven waarom internetstemmen een eerder goed idee is volgens de respondenten. Net zoals in onze hypothese, vormen het comfort, voornamelijk in termen van tijdsbesparing, verplaatsing en lange wachtrijen die kunnen worden vermeden, en de gemakkelijker van het gebruik van internetstemmen (44,6 procent) het voornaamste argument om internetstemmen te steunen en te vertrouwen

volgens de respondenten. In tegenstelling tot onze hypothese, waar een toename van de kiezersopkomst en het bieden van hulp aan minder mobiele kiezers respectievelijk op plaats twee en drie worden gezet, komt de toename van de kiezersopkomst niet voor in de top drie voornaamste argumenten waarom internetstemmen een eerder goed idee is. Wel wordt als tweede voornaamste argument aangegeven dat internetstemmen ten voordele kan zijn van minder mobiele kiezers, zoals ouderen en zieken, (12,7 procent). Vaak wordt er bij dit argument tegelijkertijd ook verwezen naar Belgen in het buitenland (4,5 procent) of kotstudenten die niet zo makkelijk in het stembureau geraken (1,3 procent).

Het derde meest aangehaalde argument door de respondenten is het argument dat internetstemmen enerzijds de toegankelijkheid om deel te nemen aan verkiezingen verhoogt en anderzijds het deelnemen aan verkiezingen laagdrempeliger maakt. Tot op heden geldt er in België een opkomstplicht, maar indien deze wordt afgeschaft dan voorspelt de literatuur een daling in de kiezersopkomst (Caluwaerts et al., 2022). Om deze daling tegen te gaan, is het belangrijk te beseffen dat sommige kiezers het fysiek naar een stembureau gaan als een drempel zien (Unia, 2020; Unia, 2021).

Samengevat, twee van de drie argumenten uit de hypothesen worden ook door de respondenten naar voren geschoven als redenen voor internetstemmen. Echter, doordat de hypothese niet volledig overeenkomt, dienen we ook deze hypothese te verwerpen.

6. Empirische resultaten: multivariate analyse

De bivariate analyses zijn rijk aan informatie maar om een preciezer beeld te krijgen van welke factoren de steun voor, en het vertrouwen in, internetstemmen beïnvloeden, voeren we tot slot nog een multivariate analyse uit. Deze multivariate analyse kan enkel worden toegepast om de tweede onderzoeksvraag te beantwoorden. We wilden daarbij nagaan welk effect gender, politieke kennis en politieke interesse hebben op de steun voor, en het vertrouwen in, internetstemmen, controlerend voor andere variabelen. Via een regressieanalyse wordt er een multivariate analyse per afhankelijke variabele uitgevoerd. We werken daarbij stapsgewijs. In het eerste model worden telkens enkel de drie onafhankelijke variabelen 'geslacht', 'politieke kennis' en 'politieke interesse' ingevoerd zonder controlevariabelen (Model 1). In het tweede model voegen we de controlevariabelen toe (Model 2).

Tabel 17. OLS regressie met steun voor internetstemmen als afhankelijke variabele ($N=151$)

	Model 1 B (SE)	Model 2 B (SE)
Intercept	2,688 (0,410)***	1,167 (0,853)
Gender (REF=man)	0,498 (0,497)*	0,397 (0,191)*
Mate van politieke kennis	0,112 (0,093)	0,151 (0,090)
Mate van politieke interesse	-0,124 (0,043)**	-0,123 (0,046)**
Studierichting (REF=studierichting in een andere faculteit dan 'Sociale Wetenschappen')		0,156 (0,234)
Mate van internettoegang		0,069 (0,079)
Mate van vertrouwen in het internet		0,188 (0,044)***
Mate van vertrouwen in de Belgische verkiezingen		-0,027 (0,045)
Adjusted R ²	0,089	0,178

Notitie: Multicollineariteit is geen probleem. De hoogste VIF-score in model 1 is 1,678 en in model 2 2,152. De laagste tolerantiescore in model 1 bedraagt 0,596 en in model 2 0,465. *** $p < 0.001$, ** $p < 0.01$, * $p < 0.05$

In Tabel 17, waar de afhankelijke variabele 'steun voor internetstemmen' is, zien we dat beide modellen aantonen dat er een significant positief effect is van gender op steun voor internetstemmen ($p < 0.05$). Met andere woorden, dit bevestigt onze eerdere vaststellingen, namelijk dat vrouwen een hogere mate van steun aan internetstemmen geven dan mannen, waardoor de hypothese waarin we stellen dat mannelijke jonge kiezers een hogere mate van steun aan internetstemmen tonen dan vrouwelijke jonge kiezers, verworpen kan worden.

In zowel Model 1 als Model 2 is het effect van politieke kennis op de steun voor internetstemmen positief, maar niet-significant. Met andere woorden, de steun voor internetstemmen stijgt niet-significant naarmate de mate van politieke kennis stijgt. In Model 1 zien we dat, indien enkel de onafhankelijke variabelen zijn toegevoegd, de steun voor internetstemmen stijgt met 0,112 per extra politieke kennisvraag die de respondent correct heeft. Wanneer in Model 2 de controlevariabelen worden toegevoegd, dan stijgt de steun voor

internetstemmen meer, namelijk met 0,151 per extra correcte politieke kennisvraag.

Wat betreft het effect van de mate van politieke interesse op de steun voor internetstemmen, is er in beide modellen een significant zwak negatief verband waarneembaar ($p < 0.01$). Indien enkel onafhankelijke variabelen worden toegevoegd aan het model, daalt de steun voor internetstemmen met 0,124 ($p < 0.01$) in Model 1 naarmate de respondenten een hogere mate van politieke interesse aangeven. Wanneer in Model 2 tevens de controlevariabelen worden toegevoegd, daalt de steun quasi even snel, namelijk met 0,123 ($p < 0.01$).

Tabel 18. OLS regressie met vertrouwen in internetstemmen als afhankelijke variabele ($N=145$)

	Model 1 B (SE)	Model 2 B (SE)
Intercept	2,373 (0,316)***	0,526 (0,629)
Gender (REF=man)	0,255 (0,152)	0,175 (0,143)
Mate van politieke kennis	0,050 (0,071)	0,078 (0,067)
Mate van politieke interesse	-0,051 (0,034)	-0,060 (0,035)
Studierichting (REF=studierichting in een andere faculteit dan 'Sociale Wetenschappen')		0,206 (0,178)
Mate van internettoegang		0,111 (0,058)
Mate van vertrouwen in het internet		0,155 (0,032)***
Mate van vertrouwen in de Belgische verkiezingen		-0,005 (0,033)
Adjusted R ²	0,022	0,172

Notitie: Multicollineariteit is geen probleem. De hoogste VIF-score in model 1 is 1,713 en in model 2 2,168. De laagste tolerantiescore in model 1 bedraagt 0,584 en in model 2 0,461. *** $p < 0.001$, ** $p < 0.01$, * $p < 0.05$

Tabel 18 toont de effecten van de onafhankelijke variabelen en de controlevariabelen op de afhankelijke variabele 'vertrouwen in internetstemmen'. In beide modellen is er een niet-significant positief effect waarneembaar van de onafhankelijke variabele 'gender' op de afhankelijke variabele vertrouwen in

internetstemmen. Dit houdt, net zoals bij de afhankelijke variabele 'steun voor internetstemmen', in dat de hypothese verworpen kan worden. Mannelijke jonge kiezers tonen geen hogere mate van vertrouwen in internetstemmen dan vrouwelijke jonge kiezers.

Wat betreft het effect van politieke kennis op het vertrouwen in internetstemmen, stellen we vast dat er geen significant effect waarneembaar is. Indien enkel de onafhankelijke variabelen worden toegevoegd in Model 1, dan stijgt de mate van vertrouwen in internetstemmen met 0,050 per extra correct beantwoorde politieke kennisvraag. De mate van vertrouwen stijgt sterker, wanneer de effecten van de controlevariabelen mee worden opgenomen in de analyse in Model 2. De mate van vertrouwen stijgt dan met 0,078 per extra correct beantwoorde politieke kennisvraag. Echter, beide effecten zijn te laag, waardoor we besluiten dat er geen effect is.

Tevens is er geen effect waarneembaar van politieke interesse op het vertrouwen in internetstemmen. Het niet-significante negatieve effect van politieke interesse op het vertrouwen in internetstemmen dat waarneembaar is in Model 1, is namelijk te klein. De mate van vertrouwen daalt met 0,051 wanneer de respondenten één punt hoger aanduiden op de 10-puntenschaal van politieke interesse. Indien we in Model 2 ook de controlevariabelen toevoegen, dan daalt het vertrouwen met 0,060 naarmate de respondenten een hogere maat van politieke interesse bezitten. Echter, dit effect is dus te klein om significant te zijn.

Op basis van deze multivariate analyses kunnen we de hypothese H2a die stelt dat mannelijke jonge kiezers een hogere mate van steun aan, en vertrouwen in, internetstemmen tonen dan vrouwelijke jonge kiezers definitief verwerpen. De resultaten uit dit onderzoek tonen namelijk aan dat vrouwelijke jonge kiezers een hogere mate van steun aan, en vertrouwen in, internetstemmen tonen dan mannelijke jonge kiezers.

Hypothese H2b, waarin wordt gesteld dat naarmate de politieke kennis van jongeren stijgt, de mate van steun aan, en vertrouwen in, internetstemmen van jongeren toeneemt, dient verworpen te worden doordat er geen significant effect is. Er is namelijk een niet-significant, zwak positief verband tussen de mate van politieke kennis van jongeren en de mate van hun steun voor internetstemmen. Ook wat betreft hun mate van vertrouwen in internetstemmen, is er een niet-significant positief verband waarneembaar. Dit verband is echter te klein, waardoor we kunnen stellen dat er geen verband is. Aangezien er geen significant

effect is tussen politieke kennis en steun voor internetstemmen enerzijds en tussen politieke kennis en vertrouwen in internetstemmen anderzijds, kan de hypothese bijgevolg niet bevestigd worden, waardoor de hypothese dient verworpen te worden.

In hypothese H2c stellen we dat naarmate de politieke interesse van jongeren stijgt, hun steun aan, en vertrouwen in, internetstemmen toeneemt. Tegengesteld aan deze verwachting is er een significant zwak negatief effect waarneembaar van politieke interesse op de mate van steun. ($p < 0.01$). Dit verwerpt de hypothese. De steun van jongeren voor internetstemmen daalt naarmate hun politieke interesse stijgt. Tevens kan er een negatief effect dat niet significant is, waargenomen worden wat betreft hun vertrouwen in internetstemmen. Dit effect is echter te klein, waardoor we dienen te besluiten dat er geen effect is. Bijgevolg dienen we deze hypothese te verwerpen.

7. Conclusie en discussie

In deze masterproef trachtten we een antwoord te bieden op de onderzoeksvragen (1) 'In welke mate geven jonge kiezers steun aan, en hebben ze vertrouwen in, internetstemmen?', (2) 'Welk effect hebben gender, politieke kennis en politieke interesse op de mate van steun en vertrouwen van jonge kiezers in internetstemmen?' en (3) 'Welke redenen geven jonge kiezers voor het al dan niet steunen en vertrouwen van internetstemmen?'.

Om deze onderzoeksvragen te beantwoorden werden de volgende hypothesen opgesteld:

- H1: Jonge kiezers geven een hoge mate van steun en een hoge mate van vertrouwen aan internetstemmen;
- H2a: Mannelijke jonge kiezers tonen een hogere mate van steun aan, en vertrouwen in, internetstemmen dan vrouwelijke jonge kiezers;
- H2b: Naarmate de politieke kennis van jongeren stijgt, neemt hun mate van steun aan, en vertrouwen in, internetstemmen toe;
- H2c: Naarmate de politieke interesse van jongeren stijgt, neemt hun mate van steun aan, en vertrouwen in, internetstemmen toe;
- H3a: De voornaamste argumenten tegen internetstemmen zijn (1) bezorgdheden omtrent veiligheid, (2) bezorgdheden omtrent de waarborging van de privacy en (3) een afkeer tegen internetstemmen;

- H3b: De voornaamste argumenten voor internetstemmen zijn (1) comfort en gemakkelijk in gebruik, (2) toename kiezersopkomst en (3) het bieden van hulp aan minder mobiele kiezers.

De hypothesen werden getest aan de hand van een survey die werd afgenomen bij 162 respondenten die werden pre-geselecteerd op basis van hun leeftijd en hun opleidingsniveau. Het vooropgestelde minimum van ingevulde surveys (N=150) werd overschreden, waardoor we kunnen stellen dat de resultaten voldoende betrouwbaar zijn. De N is echter niet danig hoog, waardoor er niet zomaar gegeneraliseerd kan worden naar de bredere bevolking.

In de literatuur werd de onderzochte doelgroep omschreven als een *most likely case* om internetstemmen te steunen en te vertrouwen, en dus het internetstemmen als sociaal legitiem te beschouwen (Alvarez et al., 2009; Bélanger & Carter, 2010; Kenski, 2005). Het legitiem vinden van internetstemmen is namelijk cruciaal voor de brede uitrol en gebruik van dit systeem, want indien de legitimiteit niet voldoende hoog is, kan dit, zoals reeds aangehaald, problemen van democratische legitimiteit, electorale integriteit, en negatieve gevoelens en vermoedens met betrekking tot vertrouwen en fraude tot stand brengen (Delwit et al., 2005; Henn et al., 2005; Herrnson et al., 2008; Kenski, 2005).

Hypothese H1 ging dieper in op deze sociale legitimiteit. De resultaten tonen aan dat deze hypothese bevestigd kan worden. Al dient hier een nuancering aan toegevoegd te worden. De mate van steun en vertrouwen was namelijk niet voldoende groot om een hoge mate van steun en vertrouwen vast te stellen. Wel stellen we vast dat jonge kiezers een relatief hoge mate van steun geven aan, en een relatief hoge mate van vertrouwen hebben in, internetstemmen. Bijgevolg kunnen we stellen dat het antwoord op de eerste onderzoeksvraag is dat jonge kiezers een relatief hoge mate van sociale legitimiteit geven aan internetstemmen.

De overige hypothesen omtrent het effect van gender, politieke kennis en politieke interesse dienden verder verworpen te worden. Daarbij werden echter twee interessante bevindingen vastgesteld met betrekking tot de tweede onderzoeksvraag. Ten eerste, en in tegenstelling tot de verwachting, tonen vrouwelijke jonge kiezers net een hogere mate van steun aan, en vertrouwen in, internetstemmen dan mannelijke jonge kiezers. Er was dus wel een gendereffect, maar het effect was omgekeerd aan de verwachting. Ten tweede was er een

significant zwak negatief verband tussen de mate van politieke interesse en de mate van steun aan internetstemmen, waardoor we kunnen stellen dat naarmate de politieke interesse van jongeren stijgt, hun mate van steun daalt ($p < 0.01$). Dit effect kon niet waargenomen worden voor de mate van vertrouwen in internetstemmen.

Het verwerpen van de hypothesen H2a, H2b en H2c kan mogelijk verklaard worden door enerzijds het veranderende internetgebruik en anderzijds het scholingsniveau. Waar 22 jaar geleden vrouwen "aan de verkeerde kant van de digitale kloof" stonden (Alvarez & Nagler, 2001, p. 1147), gebruiken vrouwen en mannen anno 2022 het internet quasi evenveel (Statistiek Vlaanderen, 2022). Aangezien de plaats ten opzichte van deze digitale kloof bepalend is voor het gebruiken van internetstemmen (Alvarez & Nagler, 2001), is het mogelijk dat dit dus ook bepalend is voor het steunen en vertrouwen van internetstemmen. Daarnaast, zoals reeds aangehaald, zijn het internetgebruik en het mediagebruik mogelijk ook bepalend voor het vertrouwen in internetstemmen (Min, 2010; Sharma, 2020). Het groeiende internetlandschap kan dus naar voor geschoven worden als een mogelijke verklaring voor het verwerpen van de hypothesen. Delwit et al. (2005) halen tevens het scholingsniveau aan als een verklaring. Hoe hoger het scholingsniveau, hoe hoger de steun en het vertrouwen in elektronisch stemmen (Delwit et al., 2005). In deze masterproef werd het scholingsniveau constant gehouden door enkel universiteitsstudenten te betrekken, maar mogelijk spelen verschillen in scholingsgraad binnen de universiteit dus ook een rol in het bepalen van de steun en het vertrouwen in internetstemmen. Dit dient in toekomstig onderzoek verder onderzocht te worden.

Het verwerpen van de hypothesen H3a en H3b kan mogelijk, zoals reeds aangehaald, verklaard worden door de Vlaamse case en meer bepaald door het kiessysteem en de bijhorende stemcultuur in België. De tot op heden geldende opkomstplicht doet vermoeden dat kiezers in mindere mate nadenken over de toekomstige gevolgen van het afschaffen van deze opkomstplicht, waardoor ze andere motivaties aanhalen wanneer hen gevraagd wordt waarom internetstemmen een eerder goed of een eerder slecht idee is. Het antwoord op de derde onderzoeksvraag bestaat, net zoals in de hypothesen, uit telkens drie argumenten, waarbij bezorgdheden omtrent de veiligheid, het gebrek aan identificatiecontrole en bezorgdheden omtrent een mogelijke beïnvloeding door dominante personen en machtsmisbruik de voornaamste redenen tegen internetstemmen vormen. De voornaamste redenen voor internetstemmen zijn het comfort en de gemakkelijheid in gebruik, het gegeven dat internetstemmen

hulp kan bieden aan minder mobiele kiezers en dat het zowel de toegankelijkheid van verkiezingen verhoogt als ze laagdrempeliger maakt.

Kortom, ondanks de beperkte generaliseerbaarheid naar de brede bevolking, toont deze masterproef aan dat er een relatief hoge mate van sociale legitimiteit waarneembaar is bij *de most likely case*, namelijk bij jonge kiezers. Zoals reeds vermeld, betekent dit redelijkerwijze dat we hierdoor kunnen verwachten dat de sociale legitimiteit van internetstemmen bij de rest van de bevolking lager zal zijn, waardoor we bijgevolg geen brede mate van steun aan, en vertrouwen in, internetstemmen kunnen verwachten onder Belgische kiezers.

Bij een inzet van internetstemmen onder de brede bevolking dienen beleidsmakers, naast de haalbaarheid van internetstemmen, ook rekening te houden met de mate van sociale legitimiteit die de kiezers, de toekomstige gebruikers, geven aan dit stelsysteem. Daarnaast dient er ook rekening gehouden te worden met het gender, de mate van politieke kennis en de mate van politieke interesse bij de bevolking. Tevens dienen de motivaties voor of tegen internetstemmen in acht genomen te worden, aangezien deze een concreet beeld geven van de redenen voor of tegen internetstemmen. Tot slot dient ook rekening te worden gehouden met de opleiding en het vertrouwen in het internet.

Toekomstig onderzoek kan zich dan ook wijden aan het verder onderzoeken van het effect van enerzijds het al dan niet studeren aan de faculteit 'Sociale Wetenschappen' en anderzijds van de mate van vertrouwen in het internet op het steunen en vertrouwen van internetstemmen. Uit de multivariate analyses in Tabel 17 en Tabel 18 blijkt namelijk dat beiden een zwak positief effect hebben op de sociale legitimiteit, dus op het steunen en vertrouwen, van internetstemmen. Bij het vertrouwen in het internet was dit effect bovendien telkens significant ($p < 0.001$). Deze variabelen hadden steeds een sterker effect dan de mate waarin men toegang heeft tot het internet. Dit laatste valt te verklaren door de reeds uitgebreide internettoegang in België (FOD Economie, z.d.), waardoor we geen groot effect verwachtten.

8. Bibliografie

Agbesi, S. (2020). Examining voters' intention to use internet voting system: A case of Ghana. *International Journal of Electronic Governance*, 12(1), 57–75. <https://doi.org/10.1504/IJEG.2020.106997>

Alvarez, R. M., Hall, T. E., & Trechsel, A. H. (2009). Internet voting in comparative perspective: The case of estonia. *PS - Political Science and Politics*, 42(3), 497–505. <https://doi.org/10.1017/S1049096509090787>

Alvarez, R.M., & Hall, T.E. (2004). *Point, click and vote: the future of internet voting*. Brookings Institution Press, Washington

Alvarez, R. M., & Nagler, J. (2001). The Likely Consequences of Internet Voting for Political Representation. *Loyola of Los Angeles Law Review*, 34(3), 1115–1154.

Bélanger, F., & Carter, L. (2010). *The digital divide and internet voting acceptance*. 307–310. <https://doi.org/10.1109/ICDS.2010.54>

Belgische Federale Overheidsdiensten. (2022). *Verkiezingen | Belgium.be*. belgium. Geraadpleegd op 16 mei 2022, van https://www.belgium.be/nl/over_belgie/overheid/democratie/verkiezingen

Binnenlandse Zaken. (z.d.). *Hoe inschrijven? | IBZ Verkiezingen*. IBZ. Geraadpleegd op 4 april 2022, van <https://verkiezingen.fgov.be/kiezers/hoe-inschrijven>

Bryman, A. (2016). *Social Research Methods* (5de editie). Oxford University Press.

Caluwaerts, D., Devillers, S., Junius, N., Matthieu, J., & Pauwels, S. (2022). Compulsory voting: Anachronism or avant-garde? In D. Caluwaerts & M. Reuchamps (Reds.), *Belgian Exceptionalism: Belgian Politics between Realism and Surrealism* (1ste editie, pp. 13–26). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003104643-3>

Carter, L., & Bélanger, F. (2012). *Internet voting and political participation: An empirical comparison of technological and political factors*. 43(3), 26–46. <https://doi.org/10.1145/2351848.2351851>

Carter, L., & Campbell, R. (2011). The impact of trust and relative advantage on internet voting diffusion. *Journal of Theoretical and Applied Electronic Commerce Research*, 6(3), 28–42. <https://doi.org/10.4067/S0718-18762011000300004>

Chareka, O., & Sears, A. (2006). Civic duty: Young people's conceptions of voting as a means of political participation. *Canadian Journal of Education*, 29(2), 521–540. <https://doi.org/10.2307/20054175>

Dalton, R. J., & Wattenberg, M. P. (2002). *Parties Without Partisans*. Oxford University Press.

Dandoy, R. (2022). An analysis of electronic voting in Belgium: Do voters behave differently when facing a machine? In D. Caluwaerts & M. Reuchamps (Eds.), *Belgian Exceptionalism: Belgian Politics between Realism and Surrealism* (1ste editie, pp. 44–58). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003104643>

Dandoy, R., & Kernalegenn, T. (2021). Internet voting from abroad : exploring turnout in the 2014 French consular elections. *French Politics*, 19(4), 421–439. <https://doi.org/10.1057/s41253-021-00148-8>

Data News. (2021, 26 november). *E-government en e-commerce fors gestegen in coronatijden*. datanews.knack. Geraadpleegd op 4 april 2022, van https://datanews.knack.be/ict/nieuws/e-government-en-e-commerce-fors-gestegen-in-coronatijden/article-news-1805555.html?cookie_check=1649085479

De Standaard. (2005, 14 oktober). *Discussie over proefproject internet-stemmen*. Geraadpleegd op 7 november 2021, van https://www.standaard.be/cnt/dmf14102005_001

De Standaard. (2006, 3 oktober). *Surfer wil graag via internet stemmen*. Geraadpleegd op 7 november 2021, van https://www.standaard.be/cnt/dmf03102006_043

De Tijd. (2020, 23 december). *2020 | Het jaar van De Tijd*. multimedia.tijd. Geraadpleegd op 15 november 2021, van <https://multimedia.tijd.be/hetjaarvandetijd2020/>

de Zúñiga, H. G., & Diehl, T. (2019). News finds me perception and democracy : Effects on political knowledge , political interest , and voting, *21(6)*, 1253–1271. <https://doi.org/10.1177/1461444818817548>

Delwit, P., Kulahci, E., & Pilet, J.-B. (2005). Electronic Voting in Belgium: A Legitimised Choice? *Politics*, *25(3)*, 153–164. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9256.2005.00240.x>

Digitaal Vlaanderen. (z.d.). *Stemrecht en stemplicht bij verkiezingen*. www.vlaanderen.be. Geraadpleegd op 4 april 2022, van <https://www.vlaanderen.be/stemrecht-en-stemplicht-bij-verkiezingen>

Doberstein, C., & Millar, H. (2014). Balancing a House of Cards : Throughput legitimacy in Canadian Governance Networks. *Canadian Journal of Political Science*, *47(2)*, 259–280.

Easton, D. (1975). A Re-Assessment of the Concept of Political Support. *British Journal of Political Science*, *5(4)*, 435–457.

European Social Survey. (z.d.). *Data by theme | European Social Survey (ESS)*. Geraadpleegd op 25 december 2021, van <https://www.europeansocialsurvey.org/data/themes.html?t=politics>

FOD Economie. (z.d.). *ICT in cijfers | FOD Economie*. economie.fgov.be. Geraadpleegd op 4 april 2022, van <https://economie.fgov.be/nl/themas/online/ict-belgie/ict-cijfers>

Germann, M., & Serdült, U. (2014). Internet voting for expatriates: The Swiss case. *EJournal of EDemocracy and Open Government*, *6(2)*, 197–215. <https://doi.org/10.29379/jedem.v6i2.302>

Germann, M., & Serdült, U. (2017). *Internet voting and turnout: Evidence from Switzerland*. *47*, 1–12. <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2017.03.001>

Goodman, N. J. (2014). Internet Voting in a Local Election in Canada. *Studies in Public Choice*, *31*, 7–24. https://doi.org/10.1007/978-3-319-04352-4_2

Henn, M., Weinstein, M., & Forrest, S. (2005). Uninterested youth? Young people's attitudes towards party politics in Britain. *Political Studies*, *53(3)*, 556–578. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.2005.00544.x>

Herrnson, P. S., Niemi, R. G., Hanmer, M. J., Francia, P. L., Bederson, B. B., Conrad, F. G., & Traugott, M. W. (2008). Voters' evaluations of electronic voting systems: Results from a usability field study. *American Politics Research*, 36(4), 580–611. <https://doi.org/10.1177/1532673X08316667>

IBZ. (z.d.-a). *Elektronisch Stemmen | IBZ Elections*. <https://verkiezingen.fgov.be/>. Geraadpleegd op 8 november 2021, van <https://verkiezingen.fgov.be/kiezers-hoe-stemmen/elektronisch-stemmen>

IBZ. (z.d.-b). *Elektronische stemming*. Geraadpleegd op 4 april 2022, van <https://verkiezingen2019.belgium.be/nl/elektronische-stemming>

IBZ. (z.d.-c). *Studie over de mogelijkheid om online stemmen in België in te voeren | IBZ Elections*. <https://verkiezingen.fgov.be/>. Geraadpleegd op 8 november 2021, van <https://verkiezingen.fgov.be/algemeen/studie-over-de-mogelijkheid-om-online-stemmen-in-belgie-in-te-voeren>

International IDEA. (2021a). *Special Voting Arrangements*. Idea. Geraadpleegd op 9 mei 2022, van <https://www.idea.int/data-tools/data/special-voting-arrangements>

International IDEA. (2021b, 6 mei). *Indigenous communities should be able to choose online voting*. Idea. Geraadpleegd op 9 mei 2022, van <https://www.idea.int/news-media/news/indigenous-communities-should-be-able-choose-online-voting-especially-during-covid>

International IDEA. (2022a). *If e-voting is currently being used, what type(s) of technology used?* Idea. Geraadpleegd op 5 april 2022, van <https://www.idea.int/data-tools/question-view/743>

International IDEA. (2022b, 2 mei). *Global overview of COVID-19: Impact on elections*. Idea. Geraadpleegd op 5 mei 2022, van <https://www.idea.int/news-media/multimedia-reports/global-overview-covid-19-impact-elections>

Kenski, K. (2005). To I-vote or not to I-vote? Opinions about internet voting from Arizona voters. *Social Science Computer Review*, 23(3), 293–303. <https://doi.org/10.1177/0894439305275851>

Kersting, N. (2004). Internet Voting behavior: Lessons from a German Local Election, (255–275).

Kimbi, S., & Zlotnikova, I. (2014). Citizens ' Readiness for Remote Electronic Voting in Tanzania. *ACSIJ*, 3(2), 150–159.

Knack. (2021, 10 februari). *Annelies Verlinden (CD&V): "In 2024 eerste proefproject met online stemmen"*. Geraadpleegd op 4 april 2022, van https://www.knack.be/nieuws/belgie/annelies-verlinden-cd-v-in-2024-eerste-proefproject-met-online-stemmen/article-normal-1698409.html?cookie_check=1649077766

Krimmer, R., Volkamer, M., Barrat, J., Benaloh, J., Goodman, N., Ryan, P. Y. A., Spycher, O., Teague, V., & Gregor, W. (2016). *E-Vote-ID 2016*.

Kubjas, I. (2017). *Using blockchain for enabling internet voting*. 1–6.

Kuźelewska, E. (2016). Compulsory Voting in Belgium. A Few Remarks on Mandatory Voting. *Białostockie Studia Prawnicze 2016*, 20/A, 37–51. <https://doi.org/10.15290/bsp.2016.20A.en.03>

Maaten, E., & Hall, T. (2008). Improving the transparency of remote e-voting: The estonian experience. *Electronic Voting 2008, EVOTE08 - 3rd International Conference*, 31–43.

Min, S. J. (2010). From the digital divide to the democratic divide: Internet skills, political interest, and the second-level digital divide in political internet use. *Journal of Information Technology and Politics*, 7(1), 22–35. <https://doi.org/10.1080/19331680903109402>

Nemčok, M., & Peltoniemi, J. (2021). Distance and Trust: An Examination of the Two Opposing Factors Impacting Adoption of Postal Voting Among Citizens Living Abroad. *Political Behavior*, 0123456789. <https://doi.org/10.1007/s11109-021-09709-7>

Nemeslaki, A., Aranyossy, M., & Sasvári, P. (2016). Could on-line voting boost desire to vote? – Technology acceptance perceptions of young Hungarian citizens. *Government Information Quarterly*, 33(4), 705–714. <https://doi.org/10.1016/j.giq.2016.11.003>

Norris, P. (2001). *Digital Divide*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139164887>

Oostveen, A. M., & Van Den Besselaar, P. (2004). Internet Voting Technologies and Civic Participation: The Users' Perspective. *Javnost*, 11(1), 61–78. <https://doi.org/10.1080/13183222.2004.11008847>

Pilet, J., Preneel, B., Erzeel, S., Pereira, O., Sbaraglia, F., Tibbaut, A., Carpent, X., & Dandoy, R. (2020). PROJECT NETVOTING _ BE Studie over de mogelijkheid om online stemmen in België in te voeren, 1(december), 1–177.

Pilet, J., Preneel, B., Erzeel, S., Pereira, O., Sbaraglia, F., Tibbaut, A., Carpent, X., & Dandoy, R. (2021). PROJECT NETVOTING _ BE Studie over de mogelijkheid om online stemmen in te voeren in België, 2, 45.

Plescia, C., Blais, A., & Högström, J. (2020). Do people want a 'fairer' electoral system? An experimental study in four countries. *European Journal of Political Research*, 59(4), 733–751. <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12372>

Rep.Resent. (2020). *Data | RepResent Project*. Represent-Project. Geraadpleegd op 6 april 2022, van <https://represent-project.be/data/>

Rogers, E. M. (2001). The Digital Divide, 7(4), 96–111.

RTL Nieuws. (2016, 17 december). *Waarom stemmen via internet geen goed idee is*. Geraadpleegd op 15 november 2021, van <https://www.rtlnieuws.nl/tech/artikel/3940971/waarom-stemmen-internet-geen-goed-idee>

Schmidt, V. A. (2015). Forgotten Democratic Legitimacy: "Governing by the Rules" and "Ruling by the Numbers." In *The Future of the Euro*.

Sharma, S. (2020). Can't change my political disaffection! The role of political disaffection, trust, and resistance to change in internet voting. *Digital Policy, Regulation and Governance*, 22(2), 71–91. <https://doi.org/10.1108/DPRG-07-2019-0049>

Solop, F. I. (2001). Digital Democracy Comes of Age: Internet Voting and the 2000 Arizona Democratic Primary. *Political Science and Politics*, 34(2), 289–293.

STATBEL. (2022, 21 maart). *ICT-gebruik in huishoudens | Statbel*. statbel.fgov.be/nl/themas/huishoudens/ict-gebruik-huishoudens#figures. Geraadpleegd op 4 april 2022, van

Statistiek Vlaanderen. (2020, 30 april). *Digitale vaardigheden bij burgers*. Geraadpleegd op 31 december 2021, van <https://www.statistiekvlaanderen.be/nl/digitale-vaardigheden-bij-burgers>

Statistiek Vlaanderen. (2022). *Internetgebruik naar gebruiksfrequentie*. www.vlaanderen.be. Geraadpleegd op 6 april 2022, van <https://www.vlaanderen.be/statistiek-vlaanderen/digitale-economie/internetgebruik-naar-gebruiksfrequentie>

Trechsel, A. H., & Vassil, K. (2010). *Internet Voting in Estonia A Comparative Analysis of Four Elections since 2005*.

Unia. (2020, 25 mei). *Personen met een handicap ervaren nog te veel drempels om te stemmen, blijkt uit onderzoek*. Geraadpleegd op 3 mei 2022, van <https://www.unia.be/nl/artikels/personen-met-een-handicap-ervaren-nog-te-veel-drempels-om-te-stemmen>

Unia. (2021, 20 juli). *Afschaffing opkomstplicht: laat geen stem verloren gaan!* Geraadpleegd op 3 mei 2022, van <https://www.unia.be/nl/artikels/afschaffing-opkomstplicht-laat-geen-stem-verloren-gaan>

Vassil, K., Solvak, M., Vinkel, P., Trechsel, A. H., & Alvarez, R. M. (2016). The diffusion of internet voting. Usage patterns of internet voting in Estonia between 2005 and 2015. *Government Information Quarterly*, 33(3), 453–459. <https://doi.org/10.1016/j.giq.2016.06.007>

VRT NWS. (2019a, 14 mei). *Lochristi stapt voor deze verkiezingen als enige gemeente over op elektronisch stemmen*. vrt. Geraadpleegd op 4 april 2022, van <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2019/05/14/kies19-lochristi-stapt-als-enige-gemeente-over-op-elektronisch/>

VRT NWS. (2019b, 4 juni). *Hoe stemmen we in 2024: met potlood en papier, op een stemcomputer of online?* vrt. Geraadpleegd op 18 april 2022, van <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2019/06/04/stemmen-in-de-toekomst-papier-stemcomputer-of-online/>

VRT NWS. (2021, 28 december). *"Alles komt terug": bekijk hier het jaaroverzicht van VRT NWS*. vrt. Geraadpleegd op 31 december 2021, van

<https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2021/12/28/bekijk-het-jaaroverzicht-alles-komt-terug/>

VUB. (z.d.). *Sociale Wetenschappen & Solvay Business School*. Vrije Universiteit Brussel. Geraadpleegd op 18 april 2022, van <https://www.vub.be/faculteit/sociale-wetenschappen-solvay-business-school#faculteit>

Waller, L. G., Satchell, N. D., Daley, G. L. K., & Gordon, D. (2020). The Possibilities of Internet Voting in Jamaica : Moving from Convenience to Fixing the Problem of Voter Apathy among the Youth. *The Electronic Journal of E-Government*, 18(1), 17–29. <https://doi.org/10.34190/EJEG.18.1>.

Wass, H., Peltoniemi, J., Weide, M., & Nemčok, M. (2021). Signed, Sealed, and Delivered with Trust: Non-Resident Citizens' Experiences of Newly Adopted Postal Voting. *Frontiers in Political Science*, 3(August), 1–14. <https://doi.org/10.3389/fpos.2021.692396>

Weiler, J. H. H. (1999). The Constitution of Europe. In *Cambridge University Press*.

Wolf, P., Nackerdien, R., & Tuccinardi, D. (2011). Introducing Electronic Voting: Essential Considerations. In *The International Institute for Democracy and Electoral Assistance*. <http://www.eods.eu/Flibrary/FIDEA.Introducing-Electronic-Voting-Essential-Considerations.pdf>

9. Bijlagen

9.1. Bijlage 1: Vragenlijst survey

Hoe denken jongeren over elektronisch stemmen en internetstemmen?

Start van blok: Hoe denken jongeren over elektronisch stemmen en internetstemmen?

Q1 Beste

Ik doe onderzoek naar hoe jongeren denken over elektronisch stemmen en stemmen via het internet. Om jullie mening hierover te weten, maak ik gebruik van een anonieme survey. Voor je de vragenlijst induikt, deel ik graag nog even mee dat het invullen maximum 8 minuten duurt.

Alvast hartelijk dank voor je interesse én voor je deelname!

Loranne Janssens
Masterstudente politieke wetenschappen aan de Vrije Universiteit Brussel

Pagina-
einde

Q2 Hoe identificeer je jezelf?

M (1)

V (2)

X (3)

Pagina-
einde

Q3 Heb je je stem al eens uitgebracht voor een lokale, regionale of federale verkiezing in België?

- Ja (1)
- Neen (2)
- Hier antwoord ik liever niet op (3)

Ga naar: Q9 Als Heb je je stem al eens uitgebracht voor een lokale, regionale of federale verkiezing in België? = Neen

Ga naar: Q9 Als Heb je je stem al eens uitgebracht voor een lokale, regionale of federale verkiezing in België? = Hier antwoord ik liever niet op

Q4 De volgende vragen gaan over elektronisch stemmen. In sommige gemeenten in België is het namelijk mogelijk om je stem elektronisch uit te brengen, waarbij je op de verkiezingsdag naar het kiesbureau gaat en daar in het stemhokje je stem uitbrengt op een stemcomputer. In andere gemeenten stem je op papier.

Q5 Heb je bij de laatste verkiezingen je stem elektronisch of op papier uitgebracht?

- Elektronisch (1)
- Op papier (2)

Ga naar: Q7 Als Heb je bij de laatste verkiezingen je stem elektronisch of op papier uitgebracht? = Op papier

Q6 Hoe moeilijk of makkelijk in gebruik vind je het huidige systeem van elektronisch stemmen?

- Zeer moeilijk (1)
 - Moeilijk (2)
 - Neutraal (3)
 - Makkelijk (4)
 - Zeer makkelijk (5)
-

Q7 In welke mate vertrouw je het huidige systeem van elektronisch stemmen?

- Geen vertrouwen (1)
- Weinig vertrouwen (2)
- Matig vertrouwen (3)
- Veel vertrouwen (4)
- Geen mening (5)

Pagina-
einde

Q8 Internetstemmen houdt in dat je je stem online, via het internet, kan uitbrengen. Het grote verschil tussen internetstemmen en elektronisch stemmen is dat je bij internetstemmen je stem vanop afstand, via het internet, uitbrengt. Elektronisch stemmen houdt in dat je naar het stembureau gaat en daar je stem uitbrengt op een stemcomputer. Indien je in de toekomst de keuze krijgt tussen elektronisch stemmen of stemmen via het internet, van welke optie zou je dan gebruik maken?

- Elektronisch stemmen (1)
- Stemmen via het internet (2)
- Ik weet het nog niet (3)

Pagina-
einde

Q9 De volgende vragen gaan specifiek over internetstemmen, waarbij je online, via het internet, je stem uitbrengt.

Q10 Hoe slecht of goed vind je het idee om burgers de mogelijkheid te bieden via het internet te stemmen voor parlementsverkiezingen?

- Heel slecht (1)
- Slecht (2)
- Neutraal (3)
- Goed (4)
- Heel goed (5)

Deze vraag weergegeven:

If Hoe slecht of goed vind je het idee om burgers de mogelijkheid te bieden via het internet te stem... = Heel slecht

Or Hoe slecht of goed vind je het idee om burgers de mogelijkheid te bieden via het internet te stem... = Slecht

Or Hoe slecht of goed vind je het idee om burgers de mogelijkheid te bieden via het internet te stem... = Neutraal

Q11 Waarom is het stemmen via het internet volgens jou een (eerder) slecht idee?

Deze vraag weergegeven:

If Hoe slecht of goed vind je het idee om burgers de mogelijkheid te bieden via het internet te stem... = Neutraal

Or Hoe slecht of goed vind je het idee om burgers de mogelijkheid te bieden via het internet te stem... = Goed

Or Hoe slecht of goed vind je het idee om burgers de mogelijkheid te bieden via het internet te stem... = Heel goed

Q12 Waarom is het stemmen via het internet volgens jou een (eerder) goed idee?

Q13 Hoe moeilijk of makkelijk zou het volgens jou zijn om bij verkiezingen te stemmen via het internet?

- Zeer moeilijk (1)
 - Moeilijk (2)
 - Neutraal (3)
 - Makkelijk (4)
 - Zeer makkelijk (5)
-

Q14 In welke mate vertrouw je het om bij verkiezingen te stemmen via het internet?

- Geen vertrouwen (1)
 - Weinig vertrouwen (2)
 - Matig vertrouwen (3)
 - Veel vertrouwen (4)
 - Geen mening (5)
-

Pagina-
einde

Q15 Indien je de mogelijkheid hebt om bij verkiezingen te stemmen via het internet, zou je hiervan dan gebruik maken?

- Ja, zeker wel (1)
 - Ja, waarschijnlijk wel (2)
 - Neen, waarschijnlijk niet (3)
 - Neen, zeker niet (4)
-

Q16 In welke mate steun je het principe om 'stemmen via het internet' toe te laten in België?

- Helemaal niet (1)
 - Eerder niet (2)
 - Neutraal (3)
 - Eerder wel (4)
 - Helemaal wel (5)
-

Pagina-
einde

Q17 De volgende vragen hebben betrekking op hoe je vandaag de dag over verkiezingen, de politieke instellingen en het internet denkt.

Q18 Het federale parlement bestaat uit...

- De Kamer en de regering (1)
 - De Kamer en de Senaat (2)
 - De Kamer, de Senaat en de parlementen van de deelstaten (3)
 - De Kamer, de Senaat en de regering (4)
 - Ik weet het niet (5)
-

Q19 De voorzitter van de Kamer van Volksvertegenwoordigers is...

- Jan Peumans (1)
 - Liesbeth Homans (2)
 - Siegfried Bracke (3)
 - Eliane Tillieux (4)
 - Ik weet het niet (5)
-

Q20 Hoeveel lidstaten telt de Europese Unie?

- 16 tot 20 (1)
 - 21 tot 25 (2)
 - 26 tot 30 (3)
 - 31 tot 35 (4)
 - Ik weet het niet (5)
-

Q21 Wie is de Vlaamse minister van Mobiliteit?

- Geert Bourgeois (1)
 - Lydia Peeters (2)
 - Sven Gatz (3)
 - Ben Weyts (4)
 - Ik weet het niet (5)
-

Q22 Welke van de volgende principes zijn van toepassing op de verkiezingen in België?

	Juist (1)	Fout (2)	Ik weet het niet (3)
De verkiezingen gebeuren volgens het algemeen enkelvoudig stemrecht (1)	☐	☐	☐
Het principe van de evenredige vertegenwoordiging wordt toegepast (2)	☐	☐	☐
Iedere kiezer kan één stem uitbrengen (3)	☐	☐	☐
De stemming is geheim (4)	☐	☐	☐
De stemming is verplicht (5)	☐	☐	☐

Pagina-einde

Q23 In welke mate ben je zelf politiek geïnteresseerd, waarbij 0 staat voor 'Helemaal geen interesse' en 10 voor 'Heel geïnteresseerd'?

Geen interesse Heel geïnteresseerd

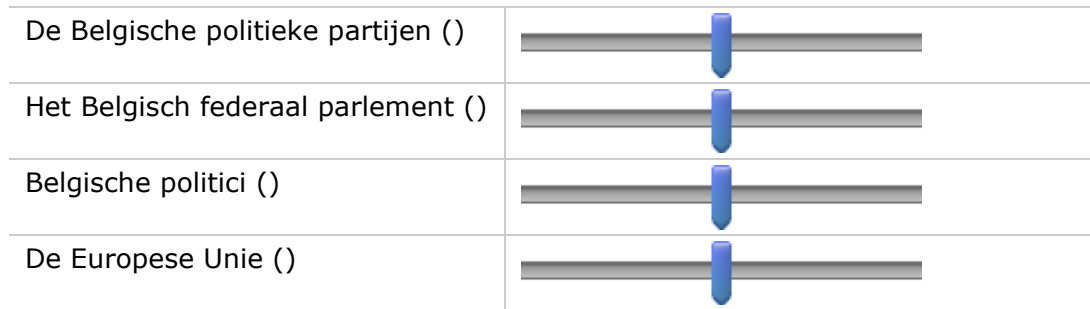
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Mate van politieke interesse ()	
---------------------------------	--

Q24 Kan je op een schaal van 0 tot 10 aangeven hoeveel vertrouwen je persoonlijk hebt in elk van de volgende instellingen, waarbij 0 staat voor 'Helemaal geen vertrouwen' en 10 voor 'Volledig vertrouwen'?

Helemaal geen ver- Volledig vertrouwen
trouwen

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Q25 Kan je op een schaal van 0 tot 10 aangeven hoeveel vertrouwen je persoonlijk hebt in de Belgische verkiezingen, waarbij 0 staat voor 'Helemaal geen vertrouwen' en 10 voor 'Volledig vertrouwen'?

Helemaal geen ver- Volledig vertrouwen
trouwen

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Q26 In welke mate denk je dat er fraude voorkomt bij Belgische verkiezingen, waarbij 0 staat voor 'Nooit' en 10 voor 'Altijd'?

Nooit Zelden Regel- Vaak Altijd
matig

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Pagina-
einde

Q27 In welke mate heb je toegang tot het internet, waarbij 0 staat voor 'Heel moeilijk' en 10 voor 'Heel makkelijk'?

Heel moeilijk Heel makkelijk
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Mate waarin je toegang hebt tot het internet ()

Q28 Kan je op een schaal van 0 tot 10 aangeven hoeveel vertrouwen je persoonlijk hebt in het internet, waarbij 0 staat voor 'Helemaal geen vertrouwen' en 10 voor 'Volledig vertrouwen'?

Helemaal geen ver- Volledig vertrouwen
trouwen
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Vertrouwen in het internet ()

Pagina-
einde

Q29 Hoe vaak heb je in de afgelopen 12 maanden één van de volgende dingen gedaan?

	Nooit (1)	Zelden (2)	Soms (3)	Vaak (4)
Actief zijn voor een politieke partij (1)	☐	☐	☐	☐
Een politicus contacteren (2)	☐	☐	☐	☐
Mijn mening over politiek geven op sociale media (3)	☐	☐	☐	☐
Actief zijn voor een sociale beweging of belangengroep (4)	☐	☐	☐	☐
Een online of offline petitie ondertekenen (5)	☐	☐	☐	☐
Deelnemen aan een protestactie, protestmars of betoging (6)	☐	☐	☐	☐
Bepaalde producten kopen of juist niet kopen omwille van politieke, ethische of milieubewuste redenen (7)	☐	☐	☐	☐

Pagina-
einde

Q30 Kan je aangeven in welke mate je het eens bent met volgende stellingen?

	Helemaal niet mee eens (1)	Niet (2)	eens	Noch eens, noch on- eens (3)	Eens (4)	Helemaal mee eens (5)
Ik heb ver- trouwen in mijn eigen vermogen om deel te nemen aan de politiek (1)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Het poli- tieke sys- teem geeft mensen in- spraak in wat de re- gering doet (2)	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Q31 De termen 'links' en 'rechts' komen vaak aan bod wanneer het over politiek gaat. Kan je je eigen opvattingen plaatsen op een schaal van 0 tot 10, waarbij 0 'links', 5 'in het centrum' en 10 'rechts' betekent?

	Links	In het cen- trum	Rechts
	0	5	10
Plaatsing van mijn eigen opvattingen ()			

Pagina-
einde

Q32 Je nadert het einde van de survey. Graag stel ik je nog enkele vragen over jezelf.

Q33 In welk jaar ben je geboren?

Q34 Aan welke Vlaamse universiteit studeer je?

- Vrije Universiteit Brussel (1)
 - Universiteit Antwerpen (2)
 - Katholieke Universiteit Leuven (3)
 - Universiteit Hasselt (4)
 - Universiteit Gent (5)
-

Q35 Welke studierichting volg je?

Q36 In welke graad neem je dit academiejaar (de meeste) studiepunten op?

- 1ste bachelor (1)
- 2de bachelor (2)
- 3de bachelor (3)
- 1ste master (4)
- 2de master (5)

Einde blok: Hoe denken jongeren over elektronisch stemmen en internetstemmen?